

И. А. КРИЛОВ

МАСАЛЛАР



*Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1980*

Тақризчи филология фанлари кандидати
ТЕМУР НОРОВ

Тўловчи МУХТОР ХУДОЙҚУЛОВ

Иван Андреевич Крилов 1769 йилда Москвада, солдатликдан армия офицери даражасигача кўтарилган хизматчи оиласида туғилди. Бўлажак реалист масалчининг ёшлик йиллари Урал ва Тверь (ҳозирги Калинин шаҳри)да ўтди.

Ёшлигиданоқ моддий қийинчиликлар азобини тотган И. А. Крилов дастлаб ўн икки ёшида идорада хизматчилик қилди. Илм-маърифатга қизиқди, чет тилларини қунт билан ўрганди. 1782 йилда Петербургга келиб кичик хизматчи лавозимида ишлади. Умрининг охирига қадар шу ерда яшаб, 1844 йилда Петербургда вафот этди.

Крилов масалчи сифатидаги ижодини дастлаб таржима қилишдан бошлади. У «Қутурган оила», «Филомела», «Қизларни тарбиялаш» каби қатор драматик асарлар ёзган бўлса ҳам, рус адабиётида асосан масалчи сифатида из қолдиради. Унинг масалларидаги реализм, халқчиллик эса Грибоедов, Пушкин, Гоголь ва Некрасовлар ижодига салмоқли таъсир кўрсатди.

Крилов ўзининг дастлабки масалини ёзганда 36 ёшда эди.

Масаллари «халқ донолигининг китобига айланган» (Н. В. Гоголь) И. А. Крилов ўзининг баракали ижоди билан мазкур жанрни шартли-дидактик йўналишдан социал сатира даражасига кўтарди, унга ҳаққонийлик ва типиклик бахш этади.

Масал жаҳон адабиётида бошқа жанрлар каби узоқ тарихга эга. Қадимда у Ҳиндистон, Греция ва шарқда кенг шуҳрат қозонган. «Панчатантра», «Қалила ва Димна» ва Пильпайга нисбат берилувчи қадимги ҳинд масаллари, Эзоп ва Федра асарлари кейинги авлодлар масалчиларига битмас-туганмас илҳом бағишлади.

И. А. Крилов ўз масаллари сюжетини ўзи гувоҳ бўлган давр воқеаларидан, халқ ҳаётидан олди. У жаҳон адабиёти масалчилиги анъаналарини ижодий давом эттирди, масалчиликни янги ижодий босқичга кўтарди. Криловгача бўлган даврда Россияда классик масал намуналари, чунончи, Эзоп масаллари 1712 йилда, Пильпайнинг «Ҳинд масаллари» 1762 йилда нашр этилган эди. И. А. Крилов масалнинг улуғ намуналаридан ижодий ўрганди, уларга эргашди, классик масал сюжетларидан фойдаланиб, рус воқелиги билан боғлиқ

ҳодисаларни ёрита бошлади. Чунончи, у «Қалила ва Димна» сюжетидан фойдаланиб, «Дарвеш ва Айнқ», француз масалчиси Жан Лафонтеннинг «Баҳайбат» асарига эрганиб, «Осий банда» масалини яратди. Агар Эзоп, Федра, Лессингда масал мавҳум аллегорияга асосланган бўлиб, кишилардаги у ёки бу иллатни ёхуд ахлоқий сифатни тасвир этса, кейинчалик Лафонтен уни ахлоқий аллегория, насиҳатдан қўтқазди; Крилов бу шартли-дидактик жанрни социал сатира боққичига олиб чиқди. Буюк масалчи ижодидаги бу хусусиятнинг туғилиши тарихий шароит билан боғлиқ эди.

Маълумки, XVIII аср рус адабиётида улкан сифат ўзгаришлари содир бўлди. Бу адабиёт ижтимоий тараққиётдаги силжишлар таъсирида илғор, янги ғояларни тарғиб қила бошлади. Адабиёт ўзининг ижтимоий моҳиятини аниқлаш ва жамият олдидаги бурчини теран ҳис қилиш йўлига кирди. Албатта, Криловнинг масалчиликдаги маҳоратининг камолга етиши учун шу факторнинг ўзи етарли эмас эди. Рус масалчилигининг ун-гача бўлган тараққиётига А. Контемир, М. В. Ломоносов, В. Тредияков, кейинчалик А. Сумороков, В. Майков, Хемницер, И. Дмитриев, В. Пушкин, В. Жуковскилар катта ҳисса қўшишди.

И. А. Крилов масаллари жаҳон масалчиликлари традициясининг энг юксак чўққиси саналади. Бу аввало ундаги халқчиллик билан, рус халқининг орзу-умиди, яшаш тарзи, тарихи билан боғлиқликда кўзга ташланади.

Криловдан нима учун асосан масал жанрида ижод қилиши сабабини сўрашганда, у «Бу жанр ҳамма учун тушунарли: уни деҳқонлар ҳам, болалар ҳам ўқийди...» деб жавоб берган экан. Худди ана шу оммабоплик хусусияти муаллифни ранг-баранг ғояларни ҳам кулгили, ҳам сатирик ҳолатларни ўзига хос йўсинда ифодалашга ундади.

Масал халқ жанри. У дастлаб халқнинг ўз ҳаёти ҳақидаги ҳақиқатни кулгу, масхара йўсинида ифодалаш тарзида юзага келган. Масал мажозийликнинг ўзига хос намоён бўлиш формасидир. Унда Крилов таъбири билан айтганда, «ҳақиқат ярим очиқ тарзда» берилди. Шунинг учун ҳам масал ўтмишда социал тенгсизлик билан, ҳозирги социалистик жамиятга эса тараққиётимизга ғов бўлаётган ҳар қандай иллатлар билан боғлиқ бўлган энг муҳим, зарурий масалаларни ҳал қилишда сатиранинг ўзига хос воситаларидан биридир.

Масалда воқеа-ҳодисаларни аллегорик образлар, мажозий усул асосида ёритиш унинг жанр хусусиятларидан бири саналади. Лекин ҳар қандай туртлик рубой саналмаганидек, образларнинг аллегорик характерга эга эканлигининг ўзи масалнинг бирдан-бир, тўлиқ жанр хусусияти бўла олмайди.

Мажозийлик ўткир сатира билан бирлашгандагина у масалнинг асосий фарқловчи элементига айланиши мумкин. Масалдаги сатирик руҳ унинг доимий ҳозиржавоблигини, танқидий характерини белгилайди. Сатириклик эса унда кулгунинг доимо мавжудлиги ва ўз қимматини йўқотмаслиги билан изоҳланади.

Масални панд-насиҳат билан чегаралаб қўймаслик зарур. Чунки «дидактик, панд-насиҳатдан иборат бўлган масал ўз моҳиятига кўра зерикаридир. Унга истёодни сарфлаш эса, қарғаларга замбаракдан ўқ ўзини билан баробардир».

Ижтимоий мазмунни юксак бадийлик, ўткир, ачиқ сатира билан ифодалаш, Белинский фикрича, масалнинг актуаллигини белгилайди. В. Г. Белинский Крилов масалларини сатирик характерга эга бўлгани учун ҳам юқори баҳолаган. У Крилов ҳақидаги кузатишларининг бирида «Крилов масаллари оддий масал эмас. Бу—қисса, комедия, юмористик очерк, ўткир, ачиқ сатира, нимани хоҳласангиз—шу, фақат оддий масал эмас», деб таъкидлайди.

Ҳақиқатан ҳам Крилов масаллари ун-гача бўлган анъанавий шакллар, мавзу ва ғоялар чегарасидан чиқиб кетади.

У панд-насиҳатдан қочади, уни чеклаб ўтади. Масалнинг сюжетли новелла («Деҳқон ва тулки», «Эшак», «Товуқ ва Қарға»), сатирик памфлет («Балиқлар рақси», «Чўртан балиқ»), маиший тематика («Икки мушук», «Савдогар»), заҳарханда сатирик эпиграмма («Тухматчи ва Илон», «Дуб дарахти ва Чўқча») каби ранг-баранг шаклларида қалам тебратдики, бу ўз навбатида рус масалчилигини жаҳон миқёсига олиб чиқди, мазкур жанрга боқий умр бахш этли.

Крилов масалларидаги энг асосий хусусият халқчиллик бўлиб, бу уларнинг замонавийлигини ҳам таъминлайди. Уларда кўтарилган жуда кўплаб масалалар ҳозир ҳам ўз актуаллигини йўқотмаган. Ушумадгўй, туҳматчи, биланга бефарқ модон, иккиюзламачи, ношуд каби типлар устидан чиқарилган ҳўкмилар, кеса-тиқ ва заҳарханда кулгу ҳозир ҳам жамият хизматида.

Мана «Тухматчи ва Илон» сатирасига диққат қилайлик. Сюжет қизиқарли ва таъсирчан, ўқимишли. Дўзахда катта йиғилиш. Ҳар ким ўз гуноҳига яраша жой эгаллаши керак. Шунда Тухматчи ва Илон ўрин талашиб қолишади. Шунда жаҳаннам вакилларидан бири келиб Илонни орқага суриб Тухматчига йўл беради:

Жуда ёвузсан,

Ва лекин Тухматчи ёвузроқ сендан.

Тухматчи сингари узоқдан туриб

Сочишни билмайсан тилингдан заҳар.

Тухматчилик—ўта яшовчан иллат. У ҳали ҳам софдил кишилар, ҳалол ва покиза оилалар ошига оғу қўшиб келмоқда. Шунинг учун ҳам, И. А. Крилов ўқувчини огоҳ этади:

Ана шундан бери дўзахда мудом —

Тухматчи Илондан турармиш баланд,

Жаҳаннам тўрини қилиб ётар банд.

Крилов масалларидаги композицион яхлитлик воқеалар ривожининг ёрқинлиги, таъсирчан ва қонунийлиги асосида юзага келади. Унинг аксарият масалларидаги композиция заминида чоғиштириш, мутаносиблик, антитеза усули ётади.

Тулки ва Қарға сюжетига асосланган масал жаҳон адабиётида энг кўп тарқалган. Крилов мавжуд сюжетдан фойдаланган ҳолда унга қўшимча деталлар киритади. Унгача бўлган аксарият масалларда Тулки томонидан Қаргани мақташ эпизоди учрамайди. Крилов масалнинг қиссадан ҳисса қисмидаги «Доим Хушомадгўй пичоғи мойла» ҳукмининг ишонарли, таъсирчан чиқиши учун ана шу детални киритган.

«Гиргитнинг бўлай, қоқиндиқ!

Дол бўйни чанг, бу шаҳло кўзлар

Таърифига сўз йўғ-а, дўндиқ!

Тумшукчанг соз, патларинг-чи зар.

Товушинг ҳам фариштадайдир,

Кел, қароғим, битта сайраб бер.

Тортинма ҳеч, ахир, ҳойнаҳой—

Бўлгач сенда шунчалик чирой—
Сайрашда ҳам зўрдирсан жуда?

Қушлар шоҳи бўлардинг бизда!»

Мақтов, хушомад кимга ёқмайди. Қарға «қағ» деб ёриши билан «хушомадгўйнинг пичоғи мойда»...

Крилов масаллари ўқувчини ранг-баранг қисматлар, йтарилмас ҳолатлар оламига олиб киради. Уларнинг римлари ўқувчини қусур ва камчилик «хатарларин» огоҳ этади («Қарға ва Товуқ»), арзимас нарсагун бош қотириб «билимдонлик» қилишга уринган эдон кимсалардан («Қутича») кулади.

Крилов ўз масалларини ярағида рус ва бошқа алқлар оғзаки ижодидаги афсона, ривоятлардан унуми фойдаланган. Муаллиф бу афсона ва ривоятларни андай бўлса шундайлигича эмас, балки масал композицияси талабига кўра қайта ишлаган. Масал сюжети-нинг ўзига хослигини ҳисобга олган ҳолда ихчамлаширган.

Крилов масалларида сюжетнинг сиқик берилиши, ритмга тафсилотларни киритмаслиги уларнинг баъзий жиҳатдан пишиқ чиқишини таъминлайдиган асолий омиллардандир.

Крилов масалларининг яна бир ўзига хос хусусияти унда диалогнинг мавжудлигидир. Белинский Крилов масалларини миниатюр комедиялар деганда, албатта, диалогнинг ҳам муҳим роль ўйнашини кўзда тутган. Машҳур француз масалчиси Жан Лафонтен ҳам масалнинг ана шу хусусиятига тўхталиб, «Масал дунё саҳнасида ўйналадиган кенг, юз кўринишли комедия»¹, деб баҳолаган.

И. А. Крилов масалларида бевосита тарихий воқеа-ҳодисаларга баъзибир тарихий шахсларнинг кирдикорларига муносабатни яққол кўриш мумкин.

«Квартет», «Арслонни тарбиялаш», «Шамшир» каби масалларида Крилов яшаган даврдаги тарихий воқеа ва шахслар тасвирланган.

1810 йилда Давлат советини тузиш билан гўё Россиянинг янги ривожланиш йўлига кирганлигини кўрсатилмоқчи бўлинади. Аслида бу ўзгариш оғиздагина бўлиб, советнинг ташкил этилиши таптанали, дабдабали

¹ «Русская басня». Москва, изд-во Прогресс, 1963, стр. 3.

нутқ сўзлашдан нарига ўтмайди. Крилов замондошларнинг таъкидлашларича «Квартет» масалининг юзага келишида ана шу воқеанинг бевосита таъсири бўлган. Қонунлар департаментининг раиси, князь П. Лапухин—Эчки, ҳарбий ишлар раиси, граф А. Аракчеев—Айиқ, граждан ва диний ишлар департаментининг раиси, граф И. Завадовский—Эшак, давлат иқтисодий департаментининг раиси, граф Н. Мардинов—Маймун образларида гавдалантирилган¹.

Худди шундай хусусият «Арслонни тарбиялаш», «Шамшир» масалларига ҳам тааллуқлидир. Биринчисида Александр I нинг, иккинчисида генерал А. П. Ермоловнинг образлари яратилган. Бу хусусият унинг масалларига снэсий ўткир руҳ, теран ижтимоий куч бахш этган.

Криловнинг буюк хизмати шундаки, у ўз салафларининг традицияларини ижодий давом эттириб, образларнинг реалистик ҳаққонийлиги, конкретлиги учун курашди. Унинг ижоди ижтимоий муҳит ғоялари билан бевосита боғлиқ. У реалист ижодкор сифатида ижтимоий ҳаёт ва унинг зиддиятларига чуқур кириб боролди. У борлиқни билиш, акс эттириш ва унга муносабатда ўзининг янгича нуқтаи назарини кашф этди. Ундаги ана шу реализм халқчиллик принципи билан изоҳланади. Шунинг учун декабристлар ҳам, Белинский ҳам Криловдаги халқчилликни асосий мезон сифатида талқин этишди, юқори баҳолашди.

Ушбу нашр А. И. Крилов ижодини ўқувчига бирмунча тўлароқ кўрсата олиши билан диққатга сазовор. Крилов ижодига қизиқиш ўзбек китобхонларида жуда илгари бошланган. Тузувчи таниқли ўзбек шоирлари қилган таржималарнинг энг сараларини бу китобга жамлаган.

*Асқарали Шаропов,
Филология фанлари кандидати.*

¹ И. И. Дмитриев, Взгляды на мою жизнь. Москва, 1866; стр. 292—293.

ҚАРҒА БИЛАН ТУЛКИ

Тегар хушомаднинг ҳамиша касри,
Бу гапни донолар кўп айтган асли.
Қилинмаски амал, ахир, не фойда,
Доим хушомадгўй пичоғи мойда.

* * *

Қарға топиб олди бир бурда пишлоқ,
Қарағай шохига қўндию шу чоқ—
Қилай деган эди энди тамадди—
Пишлоғи оғзида, ўйланиб қолди.
Бахтга қарши, қаранг, шу яқин ердан
Тулки чопиб ўтарди. Бирдан—
Пишлоқ ҳиди уни тўхтатди таққа.
Кўзи тушди шу дам луқман покка,
Мазохўрак эди азалдан жуда,
Дарахт томон келиб оёқ учиди,
Дум силкиб, Қаргадан узмай сира кўз,
Тамшаниб-энтикиб бошлар ширин сўз:
«Гиргиттонинг бўлай, қоқиндиқ!
Дол бўйинчанг, бу шахло кўзлар
Таърифига сўз йўғ-а, дўндиқ!
Тўйшүқчанг соз, патларинг-чи—зар!
Товушинг ҳам фариштадайдир?
Кел, қароғим, битта сайраб бер!
Тортинма ҳеч, ахир, ҳойнаҳой—

Бўлгач сенда шунчалик чирой—
Сайрашда ҳам зўрдирсан жуда?
Қушлар шоҳи бўлардинг бизда!»
Мақтовдан Қарғанинг айланиб боши,
Нафаси бўғзига тиқилиб, шошиб,
Бундай хушомадга бўлиб маҳлиё
Бор овоз-ла «Қағ!» деб оғзини очди,
Тумшукдан пишлоғи тушган ҳамоно—
Айёр Тулки шартта илди-ю, қочди.

МАШНОҚЛАР

Меҳмонга чақирди қўшни қўшинни,
Аммо бошқачайди ният аслида:
Мезбон мусиқага ўч эди жуда,
Қўшиқчилар чорлаб уйга шу кунини—
Тингламоққа таклиф этганди уни.
Шоввозлар ҳам қўшиқ бошлашди, қаранг,
Бири боғдан келса, бошқаси—тоғдан,
Аммо берган экан роса томоқдан,
Боши айланди-ю, меҳмон ғирт гаранг.
«Кечиргайсан мени,—деди у ҳайрон,—
Бунинг нимасидан оласан баҳра?
Ҳофизлар товшида шира йўқ сира,
Солишяпти холос шовқини сурон».
«Тўғри,—деди мезбон куйга чайқаб бош,—
Айтган қўшиқлари бир оз баланд-паст,
Лекин ўзлари-чи, ёқимтой, ювош,
Ичкилик деганни оғизга олмас».

Менга қолса—ичсанг-ичгини, фақат—
Ишни қойиллат.

Тушунган одамга бу масал—таёқ:
Кўрпанга қарамай, узатма оёқ!
Беҳуда кучанмоқ ўз жонингга ёв—
Нотавон кўнгилга қўтир жомашов.

ҚАРҒА ВА ТОВУҚ

Смоленск князи¹ разил душманин
Енгмоқ бўлиб ишга солди санъатин.
Янги жабркорларга у қўйди тузоқ,
Москвани қолдирди уларга бир чоқ.
Шунда шаҳарнинг халқи, ҳамма ёш-қари,
Бир лаҳза кечикмай, қўзғалди бирдан,
Болалилар ниндан учган сингари,
Москвадан чиқишди якдил ва яктан.
Том бошида бурнин ишқалаб Қарға
Бу ғаврога қарайди сокин, бемалол.
Кўч билан бораётган бир Товуқ дарҳол
Қичқирди: «Қани, ўртоқ, отлан сафарга!
Ахир эшитмадингми, нақ дарвозада
Турар эмиш ғаддор, кўп ёвуз душман».
Қарға жавоб берди: «Ҳа, менга нима?
Мен кўрқмасдан бу ерда қолавераман.
Сиз Товуқлар билан менинг ишим йўқ,
Қаргани ейишмас, бундан кўнглим тўқ.
Улар-ла дўстлашиш эмасдир қийин,
Балки аҳволим яхши бўлур кун-сайин:
Кўпаяди суягу салқит ва пишлоқ,
Хайр, оқ йўл тилайман сенга, қақилдоқ!»
Чиндан ҳам Қарға қолди. Лекин у князь—

¹ Смоленск князи—атоқли рус саркардаси
М. И. Кутузов. Бу унвон унга 1812 йилда берилган.

КУЕВ ТАНЛАР ҚИЗ

Бўй етган қиз орзу қилди эрга тегишни,
Равшандирки, айбли жойи йўқдир бу ишнинг.
Айби фақат шу эдики,—қизи тушмагур—
Кўп ҳавоси баланг эди, хийла такаббур.
Шундайин бир куёв топсам деб сурарди ўй:
Бўлса унда ақлу чрой, мансабу обрўй.
Қирчиллама йигит бўлса—келишган ва соз,
(Сулув қизда таннозликдан бор эди бир оз).
Бўлсин дерди куёвнинг шунча хислати,
Шунча хислат бир одамда қандай бўлади?
Устига-устак—
Севсинмишу, лекин ҳеч вақт қилмасинмиш рашк.
Сизга айтсам, бу дунёнинг иши ғалати,
Ажаб, қаранг, мағрур қизнинг келиб омади—
Эшигидан куёвларнинг кети узилмас,
Таги-зотда бир-биридан қоладиганмас.
Аммо қизнинг диди нозик эди ўлгундак,
Бошқа қизлар учун булар мисоли тилло,
Бизнинг гўзал учун эса иллою-билло—
Куёв бўлмоқ истаганлар баримиш сўтак!
Ахир қандай танлаб олсин улардан бирин?
Ановиси—бемансабу, бунда орден йўқ,
Буниси хўп мансабдору, йўқдир ҳемири,
Дам бирининг бурни пучуқ, дам қоши бароқ,
Ановиси ундоқ экан, буниси бундоқ,
Орзумандлар жим бўлишиб кетди икки йил.

Сўнг бошқалар совчи йўллаб қилар изҳор дил.
Аммо-лекин бу куёвлар бир оз ўртаҳол.
«Вой бедаво ландавурлар,— дер соҳибжамол,—
Наҳот оғиз солишса-я, уялмай менга,
Мақол бор-ку, оёқ узат қараб кўрпангга.
Не-не номдор куёвларга «хайр-маъзур» деб,
Келиб-келиб шу пастларни кўраиними эп?
Қувяптими биров мени ўсган уйимдан?
Уятти-ку кунларим соз, яйраб, ўйинда.
Кечалари, ҳа, ишонинг, уйқум осуда,
Нима зарур эрга тегиб, шошилиб жуда?»
Сувга урди куёвларнинг янги тўли ҳам,
Ҳамон ўша рад жавобин эшитавериб
Ҳафсала совиб,
Куёвликка жазманлар ҳам энди камдан-кам.
Бир йил ўтди, аммо ҳеч ким босмасди қадам.
Йил кетидан йил ҳам ўтди қувлашиб ғиз-ғиз,
Во ажабо, совчилардан йўқ сира дарак.
Шаддодимиз бўлиб қолди энди қари қиз,
Утирарди тенгдошларин бирма-бир санаб:
Анув теккан, бунисининг тўйидир тездан,
Уни бўлса чиқардилар гўёки эсдан.
Ғам-надомат кўнди гўзал дилига якбор,
Қараганда кўзгу қилар уни хабардор:
Йиллар билан секин-аста умр ўтарди,
Чиройини бирин-сирин олиб кетарди.
Юзидаги қизиллиги энди қаёқда,
Хув ўйноқи кулдиргичлар йўқдир ёноқда.
Қани энди шодлигию, хушчақчақ чоғи,
Сочи аро кўринади уч-тўртта оқи:
Еғиларди ҳар тарафдан турли хил балол!
Бир пайт усиз ўтмас эди тўю томошо,
Атрофида шайдолари парвона ҳар чоғ,
Энди-чи, э воҳ,
Хотинларнинг даврасига қилинар таклиф.
Пироварди димоғдор қиз ўзига келиб

Ўйлаб кўрса—гулдек умри ўтар беҳуда,
Турмуш қуриш унинг учун зарур-ку, жуда!
Йиғиштирди у олдинги кибру-ҳавосин,
Эркакларга қараса ҳам ҳамон менсинамай,
Яширолмас эди майлу кўнглин навосин.
Гўзалимиз сўлимасдан туриб тамоман,
Бу дунёдан ўтмайин деб бир умрга тоқ—
Туғри келган совчинга бош эгди индамай,
У жудаям хурсанд эди, жудаям хурсанд,
Теккан эри бўлса ҳамки майригу чўлоқ.

ЧИТТАК

Бир куни денгизга йўл олиб Читтак,
Мақтанди қиттак:
Гўё у денгизга ўт қўяр эмиш.
Бир зумда оламини тутди бу «миш-миш».
Денгиз жондорларин босди ваҳима,
Қушлар гала-гала учар бу томон,
Ўрмондан жонворлар югурган ҳамма—
Кўрмоқчи қандайин ёнаркан уммон.
Текин зиёфатнинг ишқибозлари,
Етиб келишганмиш қирғоққа бари.
Бир нарсадан қуруқ қолгандек шошиб,
Бари қўлларига ушлаганиб қўшини,
Татиб кўрайлик, деб балиқ шўрвадан,
Шўрваки, масаллиқ мўл-кўл шу қадар,
Ҳаттоки учига чиққан савдогар—
Мижозларига ҳеч тортиб кўрмаган.
Ҳамма жим, мўъжиза кутганча ҳайрон,
Туришар денгиздан кўз олмай, маҳтал.
Фақат ҳар замон—
«Ҳозир ёнади»,—деб кимдир пичирлар.
Лекин мўъжизага ҳеч ким қонмади,
Денгиз—ёнмади.
Қайнаб ҳам қўймади ҳаттоки сал-пал,
Бу дабдаба, эрмак—не-ла бўлди ҳал?
Читтак жўнаб қолди юз шувут—ўсал,
Одамга тарқатиб беҳуда шов-шув,

Бироқ денгизга ўт қўёлмади у.
Бермасдан бировнинг шахсига озор,
Лозим кўрдим сизга шуни айтишни:
Билинг—илло-билло мақтаниш бекор,
Қойил қилмай туриб бирорта ишни.

ЭШАК

Оламини йўқликдан бор этиб худо
Турли жонзотларни яратар экан—
Дунёга келдию Эшак ҳам, аммо—
Атайданми ёки қўл тегмагандан
Тангри туподонда шошиб, ишқилиб,
Яратди Эшакни зигирдек қилиб,
Кўримсиз, бамисли суғурдек қилиб.
Уни ҳеч бир жонзот қилмасди писанд,
Қолбуки, у кибру ҳавода гарчанд—
Ҳар қандай ҳайвондан қолншмас эди,
Эшак ўз обрўин оширсам, деди,
Аммо қандай қилиб? Бу бўю баст-ла.
Узининг кўрсатиш мумкинмас асти.
Такаббур Эшаквой худога борди,
Улканроқ бўй бер, деб унга ёлворди:
«Эй, тангрим, айт, қандай қилайки тоқат,
Шер, қоплон, филларга бунчалик ҳурмат,
Воз устига ҳамма—кичигу катта
Уларнинг таърифин қилар, албатта.
Нега эшакларга кўрсатмай карам
Яратдинг қомату ҳурматини кам?
Агарда бузоқдек бўлганда қаддим,
Шеру қоплонларни тийиб қўярдим,
Мени яхши таниб оларди олам».
Худонинг бор кунни Эшаквой—хира
Бориб ялинишин қўймасди сира.

Худонинг жонига тегди-ку роса,
Ноилж тангри ҳам қилди муроса.
Эшак бўлиб олди савлатдор, дароз,
Тегди боз устига қўпол бир овоз.
Қаранг, узунқулоқ, баҳайбат полвон
Ҳар ёққа ваҳима солди-ку ёмон:
Кўрган қўрқиб дерди: «Бу қандай ҳайвон?
«Тишиям ўткирди? Балки сузағон?»
Урмонда роса—
Юрди Эшак ҳақда дув-дув овоза.
Нима бўлди охир: Бир йил ўтмасдан
Эшакнинг кимлиги бўлди ошкора.
Унинг аҳмоқлиги тилларда дoston,
Фақат сув ташишга ярар бечора.

Баланд бўлган билан амалу наслинг,
Бефойда, арзимас—паст эрса аслинг.

МАЙМУН ВА КЎЗОЙНАК

Маймун қариб, хираланиб қолди кўзи,
Эсга тушди одамларнинг айтган сўзи;
Бу камчилик—сал гап, бунинг чораси бор:
Кўз ўтмаса, тез кўзойнак олмоқ даркор.
Маймун топди кўзойнакдан анчагина,
Ҳар мақомга айлангириб кўрди мана.
Дам бошига, дам думига тақди бир-бир.
Искаб кўрди, ялади, ҳеч бўлмай охир—
«Туф-е!—деди,—ким ишонса ўша аҳмоқ,
Одамларнинг гапи ёлғон бошдан-оёқ:
Мен кўрмадим кўзойнакдан қиттак фойда».
Аламга чидолмасдан ўша жойда
Ойнакларни шарақлатиб тошга урди,
Кўзойнаклар чил-чил синиб, қум-қум бўлди.

Эсизгина, одамларда ҳам бор бу ҳол:
Нодон асл буюмларнинг қадрин билмас,
Ғийбатдан ҳеч тилин тиймас,
Нодон бўлса агар номдор,
Ҳайдаб солиб қилади хор.

Лекин тўрт кун ўтмай бошқача бўлди:
Уч хотинлик ўзи бўғилиб ўлди.
Ҳаммани даҳшатга солди бу ҳукм,
Ва бу мамлакатда шу кундан буён
То ҳануз бир жон
Ўйланмади уч хотинга ҳеч он.

УЧ ХОТИНЛИК

Қайсибир бетавфиқ, қаранг, баногоҳ
Хотини устига олди қуш хотин.
Бу ишдан подишоҳ бўлибди огоҳ
Ва бу қабоҳатга қараб турмай жим
Судга топширибди уч хотинликни,
Тезликда уни,
Жазолансин, дея айбига лойиқ,
Токи халойиқ—
Ибрат олсин унинг қисматиданким—
Бундай жиноятни қилмасин ҳеч ким.
«Осиб ўлдирмоқлик—унинг учун оз,
Жазо топнинг машъум қилмишига мос,
Иўқса, ўзингизни кутгусидир дор!»—
Депти ҳакамларга олий ҳукмдор.
Қўрқувдан қалтираб ҳакамларда тиз
Уч кеча, уч кундуз қилишди мажлис.
Гуноҳкорга лозим қандайин жазо?
Жазонинг-ку, жуда тури кўп, аммо—
Барчага бўлсин бу ҳақиқий ибрат,
Такрор қилинмасин бундай жиноят.
Ниҳоят келинди шундай қарорга
Ва эълон этилди жинояткорга:
Учала хотини қайтиб берилсин,
Жиноятчи—озод, билганин қилсин.
Бундайин ҳукмдан халойиқ ҳайрон,
Ва ўйлар: ҳакамлар дорда бергай жон.

Шунқор уча олар товукдан пастроқ,
Товуқ-чи? Осмонни қучолмас ҳеч чоқ!»
Талантлар ҳақида гап кетганида,
Унинг заифлигин қилма писанда.
Кучу қудратига бера билгин тан
Ва юксак парвозин кўра олгин сан.

ШУНҚОР ВА ТОВУҚЛАР

Феруза осмонга маҳлиё боқиб,
Қўрқув билмай, мағрур қанотин қоқиб,
Фазога тўшини уриб шиддаткор—
Учарди Шунқор.
Ниҳоят олиш-чун бир фурсат дамин,
Шунқор мўлжаллади буғдой ғарамин.
Ғарам-ку, мос эмас унга қўноққа,
Подшо-қуш қилиғи баъзан ғалати,
Негаки, шу жойни кўнгли тилади,
Бўлмаса, Шунқорни ҳамма билади—
У қўнар баландга, чўққили тоққа.
Еқмади шекилли у қўнган ғарам,
Иккинчи ғарамга ўтди у шу дам.
Буни кўриб турган бир чипор товуқ
Енидагига дер: «Қаранг-а, қуда,
«Шунқор—зўр» деган гап—бари беҳуд!»
Ахир, учишида сира маъни йўқ,
Ғарамдан-ғарамга, тўғриси, мен ҳам—
Бемалол учаман, агар истасам.
Аҳмоқ бўлмайлик-да, биз бундан буён,
Уни ўзимиздан қўймайлик баланд,
Унда ҳам биз каби болу пар, савлат,
Ахир, кўзим билан кўрдим шу фурсат—
Пастда учар экан у товуқсимон».
Бу сўздан Шунқорнинг қотиб энсаси,
Деди: «Сенга айтсам галнинг қисқасин—

Оталар, масалдан олингиз ибрат,
Мабодо бирорта зарарли иллат
Болага ёшликдан сингиса агар,
Кейинроқ кетказиш машаққат бўлар.

БОЧКА

Бир одам дўстидан қилди илтимос
Бочкасин уч кунга бериб туришни.
Олиш-бериш, ахир, ошноликка хос,
Сўралгундек бўлса мабодо пул-мул,

«Йўқ» дея бермаса бошқа гап буткул,
Лекин бочкани ҳам аярми киши?
Бочкасини олгач эгаси қайтиб
Ташила берилди яна унда сув.

Ҳамма ёғи бутун. Фақат бир айби—
Ундан вино ҳиди анқирди гуп-гуп.
Олган киши унга вино солганди
Шу ҳолда уч-тўрт кун туриб қолганди.

Хоҳ қвас солинса, тузланса карам
Ундан вино ҳиди кетмасди ҳечам.
Эгаси бир йилча бўлди овора,
Бочкадан май ҳиди кетса деб зора:

Қайнатиб буғлатди, қуритди роса,
Қани энди вино ҳиди йўқолса!
Барибир бўлмагач, умидни узиб,
Жаҳл-ла ирғитди бочкани бузиб.

Бўри феъли кўпдан бери менга хўп аён,
Ҳозир сенга одатимни қилайин баён:
Бўрилар-ла қиладурман шундай мураса—
Тириклайин териларин шиламан роса»,—
Деб Бўрига итларини қўйиб юборди.

ИТХОНАГА КИРГАН БҮРИ

Бўри тунда қўйхонага қараб йўл олди,
Қўйхона деб итхонага қамалиб қолди.
Бўри ҳидни сезиб итлар кўтарди сурон,
Ҳар тарафдан талашмоқчи дарров, беомон,
Итбоқарлар шовқин солди: «Уғри келди! Ҳой!
Эшик-тешик бекитилди, қолмади ҳеч жой!
Бир нафасда итхонада тўс-у тўполон,
Милтиқ, таёқ ола чопди барча шу замон.
«Чироғ! Чироғ!» деб ҳар ёндан бақирешарди,
Қоронғида бир-бирини чақирешарди.
Чироғ ёқиб итхонага бари киради,
Бир бурчакда думин қисиб Бўри туради.
Жуни ҳурпак шақ-шақ уриб, қайрар тишини,
Еб қўйгудек кузатади ҳамма кишини.
Аммо бундай қарасаки, подада эмас,
Қўйлар учун хун тўловчи охирги нафас.
Шунда дарҳол музокара бошлайди маккор:
«Биродарлар, бунча шовқин нимага даркор.
Мен сизларнинг энг қадрдон эски қудангиз,
Жанжал эмас, ярашмоққа келдим, билсангиз,
Утганларни унутайлик, бўлсин мураса,
Бундан кейин мен қўйларга тегмайман сира,
Ҳам бировга тегизмайман, бўлинг хотиржам!
Бўрилигим номи билан ичаман қасам,
Ортиқ...» «Бас қил,—деди овчи унга жавобан,—
Сен—муғомбир бўри бўлсанг, мен—қари Қувм

ТУЛҚИ ВА СУҒУР

«Йўл бўлсин, ошна,
Ҳовлиқиб қаёқдан келясан-а?»—
Деб сўради Суғур Тулкини кўриб.
«Оҳ, жўра,—дер Тулки ҳансираб туриб,—
Сен сўрма, мен айтмай—туҳматга қолдим.
Пора егансан, деб қувишиб солди.
Билардинг, қози эдим товуқхонада,
Гап бор: фақир киши—юрар панада,
Жонимни жабборга бериб ёзу қиш
Иш учун чекардим ҳамниша ташвиш.
Яшадим доимо юпун, очу тўқ,
На кечу на кундуз ҳаловатим йўқ.
Афсуски, қадримга етмади ҳеч ким,
Яхши сўз ўрнига қувғин қилиндим.
Порахўр эмишман! Туҳматни қара,
Дунёда ҳақиқат йўқ экан сира.
Ахир ўзинг айтгин, бирон марта ҳам
Пора еганимни кўрдингми, ошнам?
Ўзинг холис туриб айтгин, илтимос».
«Кўрганим-ку йўғ-а, аммо кўпинча
Тумшуқчангининг устида пича—
Товуқ патларини кўрардим холос».

ИҶЛОВЧИЛАР ВА ИТЛАР

Кечки пайт кўчада икки оғайни
Борар эди, суҳбат қизиган айни.
Бир кўппак дарвоза ортидан чиқиб
Тўсатдан уларга акиллай кетди.
Шу зумда ҳар ёқдан вовуллаб келиб
Қарабсизки, итлар элликка етди.
Ошнолардан бири тош олди чоғи.
«Қўйсанг-чи, оғайни,—деди ўртоғи,—
Барибир бу билан тийилмас итлар,
Бекорга қутуриб кетар бешбаттар.
Мен яхши биламан уларнинг феълин,
Юравер, ўзлари тинчийди кейин.
Босишган эдики ўттиз-қирқ қадам,
Чиндан ҳам
Итлар секин-аста ҳовридан тушди,
Сал ўтмай барининг овози ўчди.

Худди итлар каби ҳасадчилар ҳам
Нимаки кўрса кўтарар ғафво.
Сен эса йўлингдан қолма, бос қадам,
Ҳасадчи мақсадга етолмас асло,

Хаёлимга қиш келган эмас».
«Ҳали шундай дегин?»
«Ҳа, шундай,
Қўшиқ айтиб ўтдим ёз бўйи».
«Қўшиқ айтиб? Ажаб бўлипти,
Энди ўйин тушмоқ қолипти».

НИНАЧИ ВА ЧУМОЛИ

Ниначи шўх куйлаб чалди соз,
Сайлларда ўтди гўзал ёз,
Томошадан бўшай демади,
Қиш ғамини сира емади.
Шундай... босиб келди қора қиш,
Улгурмади, қолди кўп юмуш,
Далалар бўш энди, йўллар жим,
Изғиринда йўқламас ҳеч ким.
Ҳар барг соясида сайл йўқ,
Уй излашга дармон, майл йўқ,
Қунлар совуқ, бошланди очлик,
Ниначини босди мўҳтожлик.
Оч қоринга қўшиқ на ҳожат,
Ниначи ҳам сизди ҳалокат.
Ваҳм тушди ширин жонига,
Чумолининг келди ёнига.
«Ёмон кунга қўйма, ўртоқжон,
Токи йиғиб олайин дармон,
Ёз келгунча мени оч қўйма,
Аёзларда яланғоч қўйма».
«Ҳайрон бўлдим! Нега руҳинг бўш.
Ишлабмидинг ёз чоғида, хўш?»—
Деб сўради ундан Чумоли.
«Вақт бормиди,—дер,—иш қилгали,
Майсазорда мен чалиб сурнай,
Тараллаю-ялла ҳар нафас,

ЕЛҒОНЧИ

Узоқ бир сафардан юртига қайтгач,
Бир зодагон (эҳтимол князь ҳам бўлса),
Дўсти билан яёв кезиб далада
Борган ерларини мақтай бошлади,
Кўрганин лофларга кўмиб ташлади.
У дерди: «Йўқ, ортиқ кўра олмайман,
Кўрганим кўзимга сура олмайман.
Сизнинг юрт ҳам юртми ҳавоси димиқ,
Гоҳо совуқ, гоҳ, эвоҳ, жуда ҳам иссиқ.
Қуёшингиз баъзан кўринмай кетар,
Дам чарақлар, дам эса лоҳас этар.
У ерлар гўёки гулистон—жаннат,
У ерни эсламоқ ўзи бир роҳат!
Унда даркор эмас чироғу пўстин,
Тун деган хаёлга келмас бус-бутун.
Кўз олдинда порлаб турар йил бўйи
Май ойининг нурли илиқ кунлари.
У ерда ҳеч кимса экмас ва тикмас,
Мул ҳосил етишар ақлга сиғмас!
Бир бодринг кўрдим, масалан, Римда,
Мен не деяй, эвоҳ!
Ҳамон ёдимда:
Билсанг, худди тордай келар ҳар бири». «Вой тавба, ростдан-а!—деди шериги:—
Дунёда ажойиб нарса кам эмас,
Кўрелмас уларни ҳар ким ҳар нафас.

Ҳов ана олдинда турар бир тилсим,
Кўрмагансан уни ҳеч қайда, дўстим.
Қаршимизда, мана—бир кўприк турар,
Ҳозир иккаламиз босиб ўтамиз,
Ўзи оддий, лекин бир хислати бор,
Буни биз иккимиз ҳозир кўрамыз:
Гар ёлғончи қадам қўйса кўприкка,
Ўша замон сувга чўқади тикка.
Ростгўй бўлса агар ўткинчи одам,
Сувга ботмас кўзин юмиб ўтса ҳам.
«Айтгин, чуқурми дарё?»
«Саёз эмас, чуқур!
Кўрдингми, оламда не сирлар бўлур.
Ростдан Рим-бодринги улқандир балки,
Тоғ қадар келади дединг шекилли». «Тоғ қадар бўлмасу уйдай келади». «Ишониш кўп қийин... худо билади,
Лекин бу кўприк кўп қизиқ, ажойиб,
Ҳар қандай ёлғончи йиқилар тойиб.
Бутун халқ билади, худди шу баҳор
Дарёга қулади учта нобакор:
Иккита журналист, битта тикувчи,
Учови оламда жуда ёлғончи.
Ҳеч сўзсиз, у бодринг уйдай келаркан,
Тан бериш керакки, хўп улкан экан». «Ҳовлиқма мунчаям, у ўлкаларда
Биздаги саройдай уйлар йўқ сира.
Нарса ҳам турли хил бўлади, билсанг:
Уларнинг уйлари катакдай тор, танг.
Ушайм уймикан, биз иккаламиз—
Сиқилсак у уйга зўрға сиғамиз.
Шунда ҳам бемалол ўлтиролмаймиз». «Хўп, агар бирига икков жойлансак—
Айб бўлмас: бодринг каттакон десак:
Бироқ кўп хислатли бу кўпригимиз,
Босолмас ёлғончи унда беш қадам.

Ютади қаҳрига тошқин сувимиз,
Гарчи рим бодринги ажиб бўлса ҳам...»
Елғончи дер шунда: «Тўхта, биродар,
Кўприкдан ўтмасдан, кечсак на бўлар».

ОВДАГИ ҚУЁН

Гавжум бўлиб ҳайвонлар бир кун
Бир Айиқни тутиб олишди.
Уни босиб далада бутун—
Нимта-нимта қилиб бўлишди.
Қуён эса Айиқ қулоғин
Тортиб қолди қимтиб бир маҳал.
«Эй, тирранча!—деди ҳайвонлар,—
Йўқ эдинг-ку овда, тур, йўқол!»
«Эй, акалар,—деди шунда Қуён,—
Уртоғимни чўчитиб чунон—
Қувиб чиққан кимди сиз томон?
Ахир, бунга гувоҳ-ку ўрмон».
Ҳамма аста кулиб қўйишди
Илдам оёқ бу мақтанчоқдан.
Ҳам ҳазилкаш, дея беришди—
Жиндаккина айиқ қулоқдан.

ЧУРТАН БАЛИҚ ВА МУШУК

Иш чатоқдир, гар этикдўз сомса пиширса,
Сомсапаз-чи, қўлда бигиз—косиблик қилса,
Бунақада иш орқага кетиши тайин.
Ахир, атайин—
Бундай ҳоллар кўп марталаб синаб кўрилган.
Қим бировнинг ҳунарига қўл урар экан—
Бошқаларга қараганда бўлади саркаш
Ва ҳар қандай иш деганни бузади яккаш.
Билмаганни билганлардан сўраш ўрнига,
Беҳудага у ҳаммага қолар кулкига.

Ўткир тишли Чўртан балиқ қилдики орзу—
Мушукларнинг ҳунарини эгалласа у.
Билмадик, ё шайтон ҳасад ўтин ёқдим,
Е бўлмаса балиқ ейиш жонга тегдим,
Ишқилиб, у Мушуквойдан қилди илтимос:
Ўзинг билан олиб кет, деб сичқон овига.
«Э, қўйсанг-чи, биласанми бу ишни бир оз?—
Дер Мушук унга,—
Тагин яна кулги бўлиб ўтирма, ошнам,
Мақол бор-ку—қассоб сўйсин, чумчуқ сўйса ҳам».
«Э, қўйвер, оғайнижон, сичқон экан-ку,
Ундан катта балиқларни овлаганмиз биз».
«Ундай бўлса, қани, кетдик!» Йўл олишиб тез
Омбордаги сичқонларни пойлашди икков.
Қорнин тўқлаб, кўнглин хушлаб ўша соатда

ДЕҲҚОН БИЛАН ҚАРОЛ

Бошимизга бало ёғилган замон—
Ердамга келганнинг ҳақиға дуо—
Қилишга тайёрмиз. Ва лекин бало.
Даъф бўлдими, ёрдам берганни шу он
Ўзимиз балога дучор қиламиз:
Уни биз бу ишда айбдор биламиз.
Бордию гуноҳсиз бўлиб чиқса у,
Ишонинг, энг улуғ мўъжизадир бу.

Бир Деҳқон кечқурун Қароли билан
Пичанзордан уйга, қишлоққа томон,
Ўрмонни оралаб борарди, бирдан—
Дуч келиб қолдилар Айиққа. Шу он—
Айиқ миниб олди Деҳқон устига
Ва уни эзгилаб, юмдалаб қолди.
Шу дамда тушдию жоннинг қасдига
Деҳқоннинг дилига таҳлика солди.
Чол қўпол Айиқнинг остида ётиб
Ва даҳшат ичида эсин йўқотиб,
Қарол Степанга ялинди: «Қутқар!
Ердам қил, азизим, бўш келма зинҳор!»
Қарол бор кучини тўплаб шу замон,
Болта билан Айиқ бошига чунон—
Урдик, тиг Айиқ бошига етди,
Бу зарба ярмини учириб кетди.
Бу ҳам етмагандай шошилиб бориб,

Темир айри билан қорнини ёриб,
Айиқнинг қонини тупроққа тўкди.
Айиқ ўлди, бало даф бўлди. Деҳқон—
Уридан турдию, Қаролни сўкди:
«Ахир, нега бунча шошилдинг, ҳайвон?
Е бу қилғиликни қилдингми қасдан?
Бу нима ҳовлиқиш? Нима қилиқ бу?
Қорнини ёришда авайламасдан
Айиқ терисини расво қилдинг-ку!»

ҚАРҒАЧА

Бургут осмондан шўнғиганича
Бир қўзини илиб кетди сурувдан.
Қўриб турган эди буни Қарғача,
Унинг ҳам ҳаваси келди-ку бирдан.
Лекин бошқачароқ сурди у хаёл:
«Олганга яраша—тузукроғин ол,
Осилсанг—осил-да, баландроқ дорга,
Бургутман, деб юрган экан бекорга.
Нима, дурустроқ қўй қуриб қопти-да?
Қаранг, келиб-келиб шуни опти-да!
Мана, мен хоҳласам шартта учаман,
Қулинг ўргилсинин олиб қочаман».
Деб сурув устидан учди-да, Қарға
Очкўз назарини солди қўйларга.
Қўзидан ўтказиб кўрди-да бир-бир,
Ниҳоят бир қўйни танлади охир.
Яна қандайи денг: бўрдоқи, зўри,
Эплай олмас ҳатто човт солса бўри.
Қарғавой мўлжаллаб ташланди унга,
Чангалин ботирди бор куч-ла жунга.
Шундагина билди бўлганин аҳмоқ,
Устига-устак қўй жуни паҳмоқ
Росаям ҳурпайган, кўрпадай қалин,
Қани суғуролса энди чангалин
Ва қанотли бебош—Қарға-қаҳрамон
Ўзи қўлга тушиб қолди шу замон.

Қўйчиёнлар қўйдан ажратиб аста,
Қанот-қўйруғини юлиб бир пасда—
Беришди болалар учун эрмакка.

Инсонлар аро ҳам учрайди бу ҳол:
Қатта фирибгарга кичик фирибгар—
Ухшашга ҳаракат қилса-чи агар,
Қаттаси қутулиб кетар бемалол,
Фақат кичкинаси қолар калтакка.

ФИЛ—ВИЛОЯТ ҲОҚИМИ

Зоти улуг, номдор бўлса-да ҳар ким,
Аммо фаросати бўлмаса бекор.
Бефойда, гарчи у хушфеъл, раҳмкор.

Ўрмон вилоятга Фил эди ҳоким,
Гарчанд кўп нарсани билса-да филлар,
Лекин ҳар тўқисда бир айб дерлар:
Бизнинг Фил гавдада тортиб наслига,
Ўлгундай содда, гўл эди аслида,
Пашшага беҳуда бермасди озор.
Бир кун кўрдик раҳмдил саркор—
Қўйлардан тушибди унга шикоят:
«Бўриларнинг зулми ошди-ку ғоят,
Олишмоқда тамом теримиз шилиб».
«О, каззоблар!—дер Фил ғазабга миниб,—
Бу не жиноят!
Ким берди талонга сизга ижозат?!»
Бўрилар эса дер: «Отамиз, кечир,
Иссиқ пўстин учун бизларга қишга—
Қўйларга озгина солиқ солишга—
Рухсат бергандинг-ку, сен ўзинг ахир!
Улар дод-вой қилса, солмагил қулоқ
Номи-оти қўй-ку, фаҳми йўқ аҳмоқ.
Жон бошига тушган биттадан тери,
Шунгаям шунча гап, ҳарию-бери».

«Ҳар қалай,—деди Фил,—қаранглар кўзга,
Тоқат қилолмайман ҳеч ёлгон сўзга.
Ҳа, майли, биттадан терисин олинг,
Бошқа мўйига ҳам тегманг, йўқолинг!»

ЭШАК ВА БУЛБУЛ

Бир Булбулни кўриб қолди Эшаквой,
Унга сўзлаб: «Дўстим,—деди,—ҳой-ҳой,
Айтишларча, сен эмишсан хушовоз,
Товушингда нағмаларинг жуда соз.
Сайраб бергил, эштайин овозинг,
Қулоғимда жарангласин шўх созинг.
Маҳоратинг нақададур зўр, кўрайин,
Овозингга ўзим баҳо берайин».
Куйлай кетди ширин Булбул шу чоқда,
Тинглар эди Эшак икки қулоқда.
Минг хил оҳанг, минг нағмада сайради,
Сайрашидан биёбон ҳам яйради.
Акс этарди узоқлардан садоси,
Юракларга худди найнинг овози.
Сочма ўқдек чакалакда сочилди,
Балки ундан гулчечаклар очилди.
Санъатчилар хуш овозин, маҳбубин
Тингладилар ҳамма нозик услубин,
Шамол тўхтаб ҳар томонга юришдан,
Қушчалар ҳам тинди сайраш, учишдан.
Гала-гала қўй-қўзилар кавшанмай,
Тиз чўкишиб, тингладилар маърамай,
Подачининг майин чиқиб нафаси,
Завқланарди, ортар эди ҳаваси.
Подачи қиз юзларига шу мавсум
Гоҳи боқиб қилар эди табассум.

Тамом қилгач ашуласин Булбулжон,
Қалласини эгди Эшаквой шу он:
«Қойил,—деди,—ростин айтсам, зерикмай
Эшитса ҳам бўлар экан, ўргилай.
Танишмассан, афсус бизнинг хўрозга.
Ундан бир оз ўргансайдинг, бу ёзга
Ошар эди маҳоратинг яна ҳам».
Бу баҳони эшитганда Булбулчам
Учиб ўтди салкам ўттиз даладан,
Одам қочган каби дўлу-жаладан.

Шундай одил қозилардан доимо
Узинг асра, бизларни ҳам худоё!

ПУЛДОР БИЛАН ЭТИКДЎЗ

Бир Пулдор яшарди кошонасида,
Емиши, ичмиши—шоҳона жуда.
Меҳмон, зиёфатдан кун бўлмас қуруқ,
Олтину зарининг ҳад-ҳисоби йўқ.
Не деса уйида бари муҳайё,
Шарбату май оқар мисоли дарё.
Хуллас калом, уймас, гўёки жаннат,
Аммо бой бир ишдан қийналар фақат:
Тунлари кўзига келмасди уйқу,
Қиёмат кунини ўйлармиди у,
Ёки хонавайран бўлишдан қўрқар,
Хуллас, ухлаёлмай тўлғаниб чиқар.
Тонгга яқин кўзи илинса гоҳо,
Тайёр тўрар эди яна бир бало:
Худо берган эди унга қўшнидан,
Этикдўз яшарди рўпарасида,
Хушчақчақ, қўшиқчи эди у жуда,
Қарангки, эрта тонг ёриши билан
Ишга ўтирарди, ашуласи ванг,
Бой бўлса уйқуга тўймасдан гаранг.
Қўлласа бўларкан қандайин чора?
Қўшни овозини ўчирса зора...
Жим, деб буюришга йўқ ихтиёри,
Ялиниб ҳам кўрди, беҳуда зори.
Пулдор ўйлай-ўйлай топди ниҳоят:
Қўшнини уйига чорлар шу фурсат.

У келганда деди: «Оғайни, салом!»
«Ширин сўзинг учун таъзим, эҳтиром».
«Хўш, иним, ишларинг дурустми, қалай?»
«Емон эмас, хўжам, нега ғам қилай?»
«Демакки, бахтлисан, турмушингдан шод,
Шунинг-чун билганинг тараллабедод?»
«Толеимдан, хўжам, нолимайман ҳеч,
Меҳнат билан ўтар умрим эрта-кеч,
Хотиним ёшгина, хушфеълу дилдор,
Бундай бахтдан ортиқ дунёда не бор?»
«Хўш, пул-чи?»—«кўпинча ҳамён қуп-қуруқ
Ва лекин ортиқча машмаша ҳам йўқ».
«Демак бой бўлишга хоҳиш йўқ, дегин?»
«Нега бўлмас экан? Тўқману лекин—
Хўжам, ҳамма нарса ўзинга аён,
Бўлган сари бўлсам дейди ҳар инсон,
Бойлигим кўпайсин деярсан, сен ҳам,
Нега бой бўлишни истамай мен ҳам?»
«Бўладиган гапни гапирдинг, ошна,
Гарчи бой бўлиш-ку дарди ҳарина,
Яна, камбағаллик айбмас—бор матал,
Лекин қашшоқликдан бойликдир афзал.
Мен сенга берайин бир халта червон,
Еқиб қолдинг менга, ола қол, полвон,
Қўлим енгил бўлиб, орттиргил давлат,
Аммо беҳудага сарф қилма фақат.
Ишлатарсан уни қора кунингда,
Роппа-роса беш юз червон бор бунда,
Хайр, саломат бўл!» Бизнинг Эतिकдўз —
Бундай сахийлик-чун тополмасдан сўз,
Ҳовлиқиб, халтани маҳкам қучганча—
Уйига югурди, худди учганча
Ва ўша кунидек ертўла ковлаб
Ҳеч кимга билдирмай пулларни жойлаб.
Пешона терини артди, хайрият,
Аммо аввалгидай эмасдай фақат.

Ашулани тамом айтмаёқ қўйди,
На бирор кечаси уйқуга тўйди,
Юраги ташвишу гумонга тўлиб,
Тунлари ўғрилар юргандек бўлиб,
Ўз-ўзидан чўчиб, терга ботарди,
Шу зайл уйқусиз тонглар отарди.
Бирор кун тинчлик йўқ, хулласи калом—
Ҳаёт эмас, дўзах бошланди тамом.
Этикдўз росаям бўлди овора
Ва ниҳоят топди дардига чора:
Халтани кўтариб чопди Пулдорга
Ва деди: «Қийнадинг мени бекорга,
Керакмас пулларинг, мана, қайтиб ол,
Ухлайин уйимда тўйиб, бемалол.
Бойлигу давлатинг ўзингга сийлов,
Бу азобни ҳавас қилмасин биров.
Бемалол уйқи-ю, ашуламини ман—
Миллион сўмга ҳам алиштирмайман».

ФАЛОҚАТ БОСГАН ДЕҲҚОН

Бир Деҳқоннинг уйига
Кечаси ўғри кирди.
Ҳовлисию омборин
Титкилаб бирин-бирин,
Нима кирса қўлига—
Ҳаммасини шипирди.
Ўғрида борми виждон?—
Бечора бизнинг Деҳқон
Бой ётиб, гадо турди,
Қип-қизил хонавайрон.
Энг ёмон душманинг ҳам
Кўрмасин бундай кунни.
Деҳқон чекар ғам-алам,
Бош ерда, эгик бўйни.
Тўплади ошноларин,
Хешу ақраболарин,
Деди: «Айтинг, не қилай,
Бошимни қайга урай?»
Шунда деҳқонга ҳар ким
Маслаҳат бера бошлар,
Дўсти Қарпич бош қашлар:
«Айтмовдимми сенгаким—
Солма, деб элга роса
Бойлигингдан овоза».
Қлимич деди: «Қуда,
Омборингни сен жуда—

Уйингдан узоқ қурма,
Кейин аттанг, деб юрма».
«Омбор-ку, майли, гўрга,—
Гап қотди қўшни Фока,—
Сенга соқчи ит керак,
Туғди мендаги кўппак,
Бир кучукни ола қол,
Қўшним учун бемалол,
Бир яхшилик қилайин,
Дарёга ташламайин».
Хуллас калом, дўст-ёрдан
Чиқди минг хил маслаҳат.
Аммо қанийди ёрдам?
Ёрдам чиқмади фақат.

Бошингга иш тушса дўстларни сина,
Оласан улардан маслаҳатгина.
Ҳақиқий ёрдамдан агар сўз очсанг
Энг яқин ўртоғинг бўлар гунг, гаранг.

ФИЛ ВА ЛАЙЧА

Халойиққа бир кўрсатиб қўйиш-чун,
 Қўча бўйлаб Фил етаклаб ўтдилар.
 Маълумдирки, Фил—бизда ноёб нарса,
 Шунинг-чун ҳам бир тўп дайди оломон
 Фил кетидан санқиганча кетдилар.
 Қаердандир, лип этдию, кўрсангиз,
 Рўпарадан бир Лайча чиқиб қолди.
 Филни кўрар-кўрмас унга ташланиб,
 Худди бориб у билан ғажигудай
 Гоҳ акиллаб, ириллаб, увлаб қолди.
 «Ҳой қўшнижон, тўхта, номусни тўкма,
 Бу—Фил ахир,—деди унга Олапар,—
 Сенинг кучинг эмас унга тирғалиш,
 Кўрасанми, сен бўғилдинг акиллаб,
 У боради бепарво илгарилаб,
 Сенинг ҳуришингдан тамом беҳабар».
 «Эҳ! Эҳ!—деди Лайча бунга жавобан,—
 Мен ҳам худди шуни жондан кутганман,
 Ҳеч қанақа ҳуриш, ғавго қилмасдан
 Жанжалкаш деб кўтараман улуғ ном,
 Майли, айтсин мени кўрганда итлар:
 «Баракалла, Лайча жуда паҳлавон,
 Ҳура олар ҳаттоки Филга томон».

МУШУҚ ВА ОШПАЗ

Аллақандай бир ошпаз, анча саводхон,
 Ошхонасидан чопди майхона томон,
 (Ўзи художўй эди, худди шу куни
 Холасининг қирқини ўтказар эди),
 Уйда эса Мушукни қоровул қилиб—
 Қолдирди, то Сичқонлар гўшт емасин деб,
 Бир оздан сўнг қайтаркан кўрдик, ерда
 Сомсаларнинг қолдиғи, Мушук бир четда,
 Сирка солинган кичик бочка ортида,
 Миёвлаб ҳам пишиллаб гўшт чайнамоқда!
 Буни кўаркан Ошпаз деди: «Эй, очкўз!
 Элдан уялмасанг ҳам девордан уял!
 (Мушук лекин овқатни урар бемалол).
 Билардик инсофли Мушук эдинг бешак,
 Ювошликда бўлардинг ҳаммага ўрнак,
 Қани ўша уяту... қани номус, ор,
 Энди қўшниллар деяр: «Ундан биз безор!
 У ўғрини қўйманглар ошхона тугур
 Ҳовлига ҳам кирмасин, митти ер юткур.
 Бўрини ҳайдагандай ҳайданглар, кетсин,
 У бузиқи, у ўлат, у офат, битсин!»
 (Мушук тинглайди ҳамда гўштни чайнайди)
 Нотиқ эса ўғитдан ҳеч тўхтамайди.
 Начораки, насиҳат қилиб бўлгунча—
 Мушук паққос туширди гўштни тўйгунча.

Мен бўлсам, кишиларга ўғит қиламан,
Шу лавҳани манглайга битиб қўй дейман:
Ўз ҳукмингни ўтказиш зарурий жойда —
Бекорчи гап сотишнинг ўзи бекфойда.

ҲОЗЛАР

Қўлида узун чивик, олдида бир гала ғоз,
Сотмоқчи бўлиб деҳқон ҳайдарди шаҳар томон.
Рост айтсам, дағал эди, назокати йўқ оз-моз,
Гала ғозни дам-бадам сўкар эди кўп ёмон.
Худди бозор кунига шошарди кўзлаб фойда,
(Фақат ғозлар учунмас, ҳатто одамлар учун—
Кўргулик шай туради фойда кўзланган жойда.)
Деҳқонни айблай нечук!
Лекин ғозлар бу ҳақда бошқача ўйлашарди,
Арз қилишиб учраган отлиқми ё пиёда—
Деҳқонга ўпкаларин ҳаммага сўйлашарди:
«Биз ғозлардан бадбахтроқ ким бор экан дунёда?
Деҳқон бизни шунчалик оёқ ости қиляпти,
Ҳам бизларни гўёки жўн ғозлар, деб билияпти.
Фаҳламаяпти нодон:
Бизни ҳурмат этмоқлик—унинг бўйнидаги қарз,
Боболаримиз Римни халос этган бир замон,
Ўша ғозлар авлоди—биз-ку, дангал этсак арз:
У ғозлар ҳурматига Римда хос байрамлар бор!»
«Хўш, нечун биз ҳурматга сазовор деб ўйлайсиз?»—
Деб сўради йўловчи. «Ахир бизнинг боболар...»
«Биламан, ўқиганман, битта гапни қўймайсиз,
Сўраяпман: сизлардан теккан фойда нечоғлик?»
«Ахир бизнинг боболар Римни қутқазганлар-да!»
«Хўп, сиз-чи, не қилдингиз—мумкин бўлса айтмоқлик?»
«Биз? Ҳеч нима».—«Яхшилик борми ҳали санларда?

Боболарни тиш қўйинг, боболардан сўйламанг,
Уларнинг қилмишига яраша Римда ҳурмат.
Сиз эса, қовурмага ярайсиз, дўстлар, фақат!..
Ўзга гапни ўйламанг!»

ЧҶЧҚА

Чўчқа бир кун хўжайиннинг ҳовлиси томон
Йўл олди-да, отхонаю ошхонани ҳам—
Роса титди, гўнгу-қулга булғанди тамом.
Ҳар ўрага тумшуқ суқиб чиқди бир бошдан.
Меҳмонликдан қайтди оқшом, хирллаб пича,
Чўчқа эди, қолмиш яна чўчқалигича.
«Нималарни кўрдинг, қани айт, Хавроньяжоп,—
Чўчқабоқар сўрар ундан,—
Гап юрар зимдан,
Хўжайиннинг бойликлари кўп эмиш чиндан,
Сандиқларда тўла эмиш марварид, маржон».
Хавронья дер: «Э, ишонманг, бари бекор гап,
Мен бойликдан кўрганим йўқ заррача нишон,
Кулу-гўнгдан бошқа нарса топмадим излаб,
Томорқани қазиб чиқдим, бўлмади ҳеч наф.»

Мақсадиммас бировларнинг дилин оғритмоқ,
Аммо баъзи танқидчилар—Хавронья сифат.
Тўғри назар, одил фикр улардан йироқ,
Камчилигу айбларингни кўради фақат.

«Андаккина қулоқ соя, эй қуш!—дедилар.
Бизда нота ҳам чолғу—жаъми нарса бор,
Янграмоғи керакдир булардан наво.
Ялинамиз, жон қушча, бұл бизга ҳамкор,
Фақат айтгин, қай тахлит ўлтирмоқ даркор?»
Булбул деди: «Бўлмоқ-чун созанда—машшоқ,
Уқув билан керакдир нозикроқ қулоқ.
Сиз-чи, азиз дўстларим, қандай ўлтирманг,
Машшоқ бұла олмайсиз, овора бўлманг».

КВАРТЕТ

Эчки билан

Эшаквой

Ва шўх бир Маймун,

Ялпоқ панжали Айиқ ўтлоқда бир кун—
Машқ қилмоқчи бўлишди, атроф дарахтзор,
Тўрт хил ғижжак ва нота қўлларида бор.
Қойил қилмоқ бўлишди оламини бутун.
Қамонларни тортдилар,—куй чиқмас нечун.

Шу вақт қичқирди Маймун:

«Тўхтангиз бир ози!

Биз бу хилда ўлтирсак дуруст чиқмас сўзи!

Сен, Эчкига рўбарў ўлтир, Айиқвой,

Мен бўлсам Эшак билан тўрай ёнма-ён.

Шунда чиқиб машқимиз, албатта, равон,

Муқом қилар бизларга тоғу тош, ўрмон!»

Алмаштириб жойларин, бошладилар соз,

Барибир ҳеч чиқмасди ёқимли овоз.

Шунда Эшак ҳанграб дер: «Шошманг, бир гал боқ

Яхши чиқар куйимиз, ўлтирсак қатор!»

Маъқул тушиб, бўлдилар тўртов ёнма-ён.

Барибир, куй чиқмади бу гал ҳам равон.

Энди яна кучайди тортишув, жавжал:

Ким қаерда ва қандай ўлтирсин бу гал?

Ўрмондаги бу шовқин, ғавғо, тўполон,

Булбулни жалб айлади ўзига шу он,

Шунда илтимос билан Булбулга улар:

ЯПРОҚЛАР ВА ИЛДИЗЛАР

Чиройли бир ёз кунни
Япроқларда ёз куйи,
Шамолларга шивирлашиб япроқлар секин,
Қўркам, гўзал яшиллик-ла мақтанишарди,
Қувонч билан уқдирарди бари ўз ҳуснин:
«Биз эмасми, бу водийнинг яшил дилбари,
Дарахт бизсиз бўлармиди шундай улугвор,
Қўм-қўк тожли ва шохдор,
Биз бўлмасак, дарахт нима?
Дарҳақиқат, биз—
Ўзимизни мақташга бугун ҳақлимиз!
Биз эмасми, йўловчига, чўпонга салқин,
Қучоқ очиб бағишлаган ором ва роҳат,
Биз эмасми, ҳусни билан қишлоқ қизларин
Ўйин учун ўз бағрига тортган ҳар соат?
Тонг чоғлари бизга келиб сайрайди буткул
Хуш овоз булбул.
Ҳа, шамоллар, сиз ўзингиз ҳам
Айрилгингиз келмайди бир дам».
Ер остидан товуш чиқди, баргларга деди:
«Бизларга ҳам пича раҳмат дейилса эди».
Шунда дарахт япроқлари кўтарди шовқин:
«Қайси сурбет такаббурлик билан гапирган!
Ким у биз билан—
Бундай дағал муомала қилади бугун?»
Пастдан япроқларга жавоб берилди шундай:

ВАРРАК

Ўйинчоқ Варрак
Учирилган эди осмон—фалакка,
Юқоридан пастга гердайиб қараб
Кўзи тушди гулда бир Капалакка.
«Қара-я, кўряпман мен сени элас,—
Дся қичқирди у,—албатта сен ҳам—
Мендайин учини қиларсан ҳавас?»
«Ҳеч ҳавас қилмайман, ростини айтсам,—
Дер Капалак унга,—мақтанма бекор.
Тўғри, сен ўйнайсан баландда учиб,
Аммо бил: бурнингдан ўтказилган ил.
Бундай ҳаёт эса—ҳаётмас зинҳор.
Жойим пастроқдадир, гарчи, мен эсам
Бемалол учаман қайга хоҳласам;
Мен сенга ўхшаб—
Бировнинг бемаъни эрмаги учун
Пириллаб учиб—
Қилмайман умримни беҳудага сарф».

ОҚҚУШ, ЧҲРТАН БАЛИҚ ВА ҚИСҚИЧБАҚА

Уртоқлар ўзаро бўлмаса иноқ,
Уларнинг ишлари ўнгмайди мутлоқ.
Иш ўрнига фақат ортади ташвиш.

Бир кун Қисқичбақа, Чўртан ҳам Оққуш
Юкли аравани тортмоқ исташди.
Унга учов қўшилиб, юра бошлашди:
Зўр бериб уринди ҳарчанд уч ўртоқ,
Арава енгил-ку, силжимас бироқ!
Сабаб: Оққуш кўкка қилади парвоз,
Қисқичбақа ортга тисланар оз-оз,
Чўртан балиқ сувга шўнғиш пайида.
Ким ҳақу ким ноҳақ—ҳукм этмаймиз,
Лекин юк қўзғалмас жойидан ҳануз!

МАЙНА

Ҳар кимда ҳам бор ўзича талант, лаёқат.
Лекин биров ютуғига кўнгли кетиб султ,
Бу ҳунарнинг паст-баландин билмасдан дуруст—
Уша ишга уринади баъзилар, афсус.
Ундайларга бермоқчиман шундай маслаҳат:
Бўлсин десанг агар ишинг пухта, жо-бажо
Юрагингдан суйган ишга урин доимо.

Бир Майна полопон бўлмай турибоқ
Саъвадай сайрашни қилганди одат.
Унга бутун ўрмон соларди қулоқ,
Ўйноқи овоз-ла куйласа ҳар вақт.
Бошқа-ку, шунга ҳам қиларди шукур,
Аммо ҳасадчийди майнача қурғур.
Булбулнинг шухратин эшитиб бир кун,
Хаёл қилди: «Ҳеч гап эмас, мен учун—
Ашула куйламоқ Булбул сингари,
Ундан ҳам ошириб юборай ҳали».
Сўнг сайрай бошлади Булбулга ўхшаб,
Чираниб, бор кучин Майна қилиб сарф,
Гоҳ чинқириб кўрди, гоҳи хириллаб,
Гоҳида миёвлаб, гоҳи чириллаб,
Хуллас, жами қушни қилди-ку безор.
Эй, тентак Майнача, чиранма бекор—
Яхшиси, сен Саъва бўлиб сайрай қол,
Кўрдингки, Булбулдай бўлишинг маҳол...

ДАРВЕШ ВА АЙИҚ

Гарчи, ошналик баъзан асқатар
Ва лекин жўясиз ошналик хатар.
Синамаган отнинг сиртидан ўтма,
Синамасдан асло ошна тутма!
Нодон дўст душмандан хавфлироқ бўлур,
Қадимги бир масал ёдимга келур:

Бор экан, йўқ экан, қадим замонда
Дарвеш бўлар экан олис томонда,
Бола йўқ, чақа йўқ, ўксиз яшаркан,
Ёлғизликда бошга кулфат тушаркан,
Дарвеш ҳаётини юз мақтасанг ҳам,
Ёлғизликка ҳар ким беролмас чидам.
Киши қайғурганда ахтарар сирдош,
Шод ҳаёл сўрганда излар фикрдош.
Баъзилар дейдики: «Овунмоқ учун—
Чаманзорга боргил, тўқайни айлан.
Яшил далага бор совунмоқ учун,
Қўнглини очқувчи шўх сойни айлан!»
«Маъқул: дала—яшиш, сой—роҳати жон,
Лекин, жонга тегар ёлғизлик ёмон».
Ҳалиги Дарвеш ҳам охир сезипти,
Сўққабош кунидан жуда безипти,
Ҳар нечук, бир ошна топмоқ бўлипти,
Юра-юра ўрмон сари келипти.
Ўрмонда кимни топарди киши:

Айиқ ё бўрига тушади иши!
Айтгандек, дуч келди каттакон Айиқ,
Дарвеш ҳам ноилж букилиб шу дам—
Салом бериб деди: «Ошна бўлайлик!»
Панжасин узатди Айиқ полвон ҳам.
Шундай, ошналик бошлаб икковлон—
Бора-бора бўлди дўсту қадрдон.
Бирпас айрилмасди кечаю-кундуз,
Доим бирга Айиқ ва Дарвеш—ўксиз.
Иккови қанақа ҳазиллашдилар,
Е аския чоғи жазиллашдилар—
Мен ўзим ҳали ҳам билолганим йўқ,
Суриштириб, аниқ қилолганим йўқ.
Бироқ, Дарвеш эди ҳамиша камгап,
Айиқ туғма соқов бўлса нежаба!
Гапга тоқати йўқ, суҳбатни суймас,
Демак, аччиқ-тиззиқ уларда бўлмас.
Ҳар нечук Дарвешнинг гами йўқ эди,
Яшиш дўст топдим, деб қўнгли тўқ эди.
Қаерга бормасин—йўлдоши Айиқ,
Нима иш қилмасин—қўлдоши Айиқ,
Ҳамиша иккови бирга юради,
Бир-биридан рози, ҳаёт суради.
Бир вақт икки ўртоқ сайр этмоқ учун—
Ўрмонда тентираб қолди уззу кун,
Кейин кенг далада кезиб юришди,
Тоғлар, уваларни бир-бир кўришди.
Айиқ чарчаш билмас қанча юрса ҳам,
Лекин Айиқ қадар кучлимас одам.
Дарвеш ҳам шу вайдан чарчаб қолипти,
Дўстига етолмай оёқ толипти.
Бунни кўрган Айиқ депти меҳрибон:
«Майли, чўзилиб ол, дам ол, ўртоқжон,
Майли, жиндек мизги, мен ўлтирайин,
Сени ҳар балодан кўриб турайин!»
Дарвеш шу ондаёқ ётиб олипти,

Жуда чарчагандан ухлаб қолипти.
 Айниқ эса дўсти бошида турди,
 Қўриқлаб, пашшани ҳайдаб ўтирди.
 Ана, пашша қўнди дўсти бурнига,
 Қанча ҳайдамасин, қайтар ўрнига.
 Жуда шилқим экан, жуда ҳам хира,
 Яхшиликча ҳайдаб бўлмади сира.
 Айниқ қаҳри қистаб, ғижиниб олди,
 Панжасига гудур бир харсанг олди.
 Чўққайиб нафас ҳам олмайин туради,
 «Ҳозир боплайман!»—деб хаёл сурарди,
 Дўсти манглайда пашша турарди.
 Кучининг борича пойлаб бир урди,
 Оғир келиб тушди ушлаган тоши,
 Пачоқ-пачоқ бўлди Дарвешнинг боши.
 Бир ёнда суяги, бир ёнда пўсти,
 Шундай ҳалок бўлди Айниқнинг дўсти...

ГУЛЛАР

Данғиллама уйнинг очиқ деразасида,
 Хонадоннинг нақшин чинни гул вазасида
 Тирик гуллар билан турган ясама гуллар—
 Симдан бўлган шохчаларда чайқалиб мағрур,
 Барчага ўз ҳуснин кўз-кўз қилмоқчи бўлар,
 Аста-секин томчилашга тушди-ку ёмғир.
 Латта гуллар яратгандан ёлбориб шу он,
 Ёмғирингни тийиб қўй, деб қилар шикоят.
 Турли-туман гаплар билан қоралаб чунон
 Дедиларки: «Э, худойим, тез уни тўхтат!
 Бу дунёда нима бордир ёмғирдан ёмон.
 Қара, асло кўчалардан бўлмайди ўтиб,
 Ҳаммаёқни лою қўлмак кетибди тутиб».
 Аммо,
 Бу бемаза илтимосни тингламас худо
 Ва ёмғир ҳам ёғиб ўтди ўзин йўлида,
 Жазирама кун қизинги қувди-ку жуда,
 Салқинлаб ҳаво
 Бўлди мусаффо—
 Ял-ял бўлиб яшнаб кетди яшил табиат,
 Утлоқларнинг кўрку-ҳусни мисоли жаннат.
 Шунда, қаранг, ойнадаги ҳақиқий гуллар—
 Яна кўрку чирой билан очилиб кетди.
 Ёмғир ювиб, уфуришиб атру-сумбуллар
 Ажиб ҳиди чор атрофга сочилиб кетди.
 Ҳу, ясама гуллар эса ёмғирда ивиб,

Учиб, титилиб,
Узидаги бор ҳуснини йўқотди тамо.
Ташқарига итқитилди хулласи калом.
Ҳақиқий истеъдод танқиддан қўрқмас,
Унинг гўзаллиги бебақо эмас.
Аmmo ясамалар—бундан истисно,
Танқид ёмғиридан қўрқар доимо.

ДЕҲҚОН ВА ҚАРОҚЧИ

Деҳқон хўжалигини тиклай деб пича
Сотиб олди сигир ҳамда хурмача.
Қайтарган судралиб аста бозордан,
Утаётганда хилват бир эманзордан—
Тусиб қолди бирдан Қароқчи—ўғри,
Бир зумда Деҳқоннинг қуриди шўри.
«Раҳминг келсин,—дея ёш тўкди Деҳқон,—
Бўлдим-ку адо,
Қилдинг-ку сен мен қип-қизил гадо,
Сигир оламан деб бир йилдан буён—
Емасдан, ичмасдан пул тўлагандим,
Шу кунга етарман, деб ўйлагандим».
«Бўпти, қўй, йиғлама,—деди Қароқчи,—
Сенга раҳминг келди, ҳа-я, айтмоқчи—
Чиндан менинг сигир соғишим маҳол,
Майли, хурмачангни қайтиб ола қол».

Учиб, титилиб,
Узидаги бор ҳуснини йўқотди тамом.
Ташқарига итқитилди хулласи калом.
Ҳақиқий истеъдод танқиддан қўрқмас,
Унинг гўзаллиги бебақо эмас.
Аммо ясамалар—бундан истисно,
Танқид ёмғиридан қўрқар доимо.

ШЕР ОВДА

Ит, Шер, Бўри ва яна Тулки
Яшардилар қўшни бўлишиб.
Улар ўзаро
Қилмай можаро
Бир битим тузишди: мазмуни тулки—
Ҳаммалари бирга овлашиб ҳайвон,
Дарров ўша он—
Улжани бўлишар арра қилишиб.
Тулкининг ошиғи келдию олчи,
Тутиб олди семиз кийикни бир кун.
Сўнгра дўстларига юборди элчи:
Улжани бирликда баҳам кўриш-чун.
Ҳамма етиб келди. Келдилар Шер ҳам,
Ўткир тирноқларин уқалаб, қашлаб,
Шерикларга совуқ назарин ташлаб,
Улжа тақсимлашга киришди шу дам:
«Хўш, биз тўртовлон-а?—дея Шер, шартга
Бечора кийикни қилди тўрт нимта.
«Энди бўлишайлик! Ҳаф туринг пича!
Манов нимта менга—битим бўйича.
Мановиси—эса Шерлигим учун;
Мана бу ҳам менга — зўрлигим учун;
Қолганига кимки қўл чўзса агар—
Шу турган жойида тил тортмай ўлар!»

ДЕМЬЯННИНГ БАЛИҚ ШҮРВАСИ

«Айланайин, қўшнижон,
Тановул қил, қани ол!»
«Тўйиб кетдим, ошнажон».
«Э, қўйсанг-чи, бемалол,
Ичгин яна бир коса,
Балиқ шўрва ҳам роса—
Бўптим қойил-мақом!»
«Энди сиғмайди тамом,
Уч косани бўшатдим».
«Иштаҳа турса тортиб
Ош бўлсин-е, ичавер,
Косани бўшатиб бер.
Балиқ шўрвани қара,
Бир энли келар ёғи,
Гўштидан ҳам еб кўр-а,
Ма, ол, ичак-чавоғи.
Мана бу — тангабалиқ,
Ёғини қара, лиқ-лиқ.
Яна ичгин, тортинма,
Қуйиб бергин, хотин, ма!»—
Шундай қиларди меҳмон
Демьян—қўшни Фокани.
Қистар эди ҳар чандон,
Бирпас дам берса қани!
Кетма-кет шўрва ичиб,
Фоқамиз терга ботди.

ТОШ БИЛАН ЧУВАЛЧАНГ

«Нима тўполон бу! Қутурма, бебош!—
Ёмғирга қараб дер ерда ётган Тош.—
Кўриб уни ҳамма қувонар тагин,
Қутар гўё азиз меҳмон ўртоғин...
Ҳайронман, жуда аломат,
Кўрсатибди у нима каромат?
Тўғри, уч соатча қуйди савалаб.
Менинг тўғримда ҳам суриштириб боқ!
Асрлар тинчгина ётибман шундоқ.
Кетибманми кибр-ҳаволаб?
Қайга отишса ҳам чиқмас овозим,
Менгаям раҳмату ширин сўз лозим!
Кўп расво дейишар бу ёруғ олам:
Ҳеч қандай адолат кўрмадим мен ҳам!»
«Бас қил!—деди унга Чувалчанг,—
Беҳуда қилма гаранг.
Ёққан бўлса ҳамки бу ёмғир бирпас,
Қурғоқчиликни қайтариб, хуллас—
Экинларни яшнатди обдан.
Деҳқон кўнгли тўлди—мўл бўлади дон,
Фойдасиз ётибсан фақат сен, нодон!»

Баъзилар керилар: «Хизматим билгин!»
Узи сезмас Тошдек бефойдалигин!

КЎЗГУ ВА МАЙМУН

Маймун ўз аксини кўриб кўзгуда
Айиқни сал туртди оёқ учуда:
«Айланайин ошнам, бунга бир қара,
Қандайин бедаво афту башара!
Бўладими тиртиқ-миртиқ шунчалар?
Мен унга заррача ўхшасам агар—
Юрагим сиқилиб ўлишим тайин.
Биласан-ку, шундай қийшайган, маймоқ,
Бор менда беш-олти уруғу аймоқ.
Хоҳласанг, бирма-бир санаб берайин».
«Бекорга қийналиб санашдан кўра—
Ўзингга қайрилиб қарай қол, жўра!»—
Дся жавоб берди Айиқ Маймунга,
Қани, амал қилса Қийшиқвой бунга.

Дунёда жуда кўп бундай мисоллар,
Кулгига қолишни, айтинг, ким хоҳлар?
Кечагина бўлди шундай ҳодиса:
Клинич—порахўр, ҳамма биледи,
Порахўрлик ҳақда унга ўқишса—
У аста Петрга имо қилади.

ДЕҲҚОН ВА АЖАЛ

Аёзли қиш куни битта қари чол,
Меҳнат-машаққатда ҳорган, бемажол,
Кулбасига ўтин териб қайтарди,
Юки оғир эди, кўп эди дарди.
Инқиллаб, судралиб йўл боса-боса
Чарчади роса
Ва тўхтаб ўтинин ерга туширди,
Утириб ўзича чуқур оқ урди:
«Мунчалар қашшоқман, эй парвардигор!
Муҳтожликдан бўлди олам кўзга тор,
Болалар оч-юпун, хотиним бетоб,
Бир ёқдан солиқлар эзворди бутун,
Борми ёруғ кун?
Бизнинг елкага ҳам тегарми офтоб?»
Чол қайғу-алам-ла кўз ёши тўкиб,
Машъум қисматига лаънатлар ўқиб,
Бундай яшамоқдан ўлган ҳам афзал,—
Дей нола қилди: «Қайдасан, Ажал?!»
Ажал олисдамас, яқин туради,
Ҳамманинг ортидан пойлаб юради.
Қарабсизки, ҳозир-нозирдир дарҳол
Ва деди: «Не учун чорладинг, эй чол?»
Ажалнинг қаҳрли келбатин кўриб,
Тилин калимага зўрғатдан буриб,
Чол дер: «Кўтаролмай манов ўтинни,

Ердам бергин дея чорловдим сени».
Қиссанинг ҳиссасин мен сизга айтсам,
Яшамоқ қанчалик оғир бўлса ҳам—
Улимнинг азоби ундан эмас кам.

СОЯ ВА ОДАМ

Ўз соясин тутмоқ бўлди бир шўхроқ одаъ,
Унга қараб аста-секин қўйсаки қадам—
Олға қараб юриб кетди кўланкаси ҳам.
Қувган эди соясини яна илдамроқ
Соя унга етказмасдан қочарди бироқ.
Қанча шошиб, югурмасин тутқич бермасди,
Худди сирли хазинадек қўлга кирмасди
Ва ниҳоят орқасига қайтди телбатоб,
Қарасаки, уни қувар сояси шитоб.

Эй, гўзаллар, бизнинг ҳақда дея ўйларсиз,
Бахту омад ўзи шундай бўлади, афсус.
Баъзи одам унга етиш қасдида ҳар вақт—
Чекар не-не қийинчилик, дарду машаққат.
Бошқаси-чи? Гўё ўзин четга уради,
Орқасидан бахту омад қувиб юради.

ШЕР БИЛАН ТУЛКИ

Шерни кўрмаганди Тулки умрида,
Дуч келиб, қўрқувдан нақ ўлаёзди.
Бир қанча вақт ўтгач, яна кўрди-да,
Бу сафар чўчмай, ўзини босди.
Бақамти келишгач учинчи марта—
Шер билан суҳбатни бошлади шартта.

Қўрққанга қўш кўринар,
Разм солсанг—билинар.

БУЛУТ

Қуёшда қовжираб ётган кенг дала—
Устидан булутлар карвони ўтди.
Лекин бир томчи ҳам ёғмайин кетди
Ва денгизга бориб тўқди у жала.
Булут Тоққа қараб: «Мен сажий!»— деди.
Тоғ деди: «Бунақа сахийлик бекор,
Бу нима қилганинг, жиндак хайринг йўқ.
Шу далага ёғиб ўтсайдинг агар,
Қатта бир вилоят бўлур эди тўқ.
Денгизда сенсиз ҳам сув етар эди!»

У сендан қаондроқ, хулласи калом,
Тақдирингга энди сен бергин-да тан,
Урмалаб ўтавер унинг ортидан».
Ана шундан бери дўзахда мудом—
Тухматчи Илондан турармиш баланд,
Жаҳаннам тўрнини қилиб ётар банд.

ТУХМАТЧИ ВА ИЛОН

Нима ҳам бўлдию, дўзахда бир кун
Чақирилган эди каттакон кўрик.
Жамоат сафланди ундан ўтиш-чун,
Қилган гуноҳига яраша туриб.
Қўққисдан шунда—
Илон ва Тухматчи тортишиб қолди:
Улардан қайсиси ўтар олдинда?
Муҳовара жуда қизғин тус олди.
Маълумки, дўзахда биринчи—ўша
Қимки қилган бўлса, кўпроқ қабоҳат.
Тухматчи: «Мен зўрроқ»,—деб шоша-пашша
Илонга кўрсатиб тилин қилди пеш.
Илон ҳам вишиллаб келмади-да бўш,
Олдинга интилди бўлиб бетоқат.
Тухматчи қолган ҳам эдики ортда,
Моликул жаҳаннам келди-да шартта—
Орқага тисариб қўйди Илонни.
Деди: «Хизматларинг мен оламан тан,
Аямай чақасан учраган жонни,
Жуда ёвузсан,
Ва лекин Тухматчи ёвузроқ сендан.
Чунки сен хавфлисан—фақат яқиндан,
Тухматчи сингари узоқдан туриб
Сочишни билмайсан тилингдан заҳар.
Ундан мумкин эмас асло қутулиб—
Ўртада турса ҳам денгизу тоғлар.

ОМАД ВА ГАДО

Эскирган, титилган тўрва кўтариб,
Тиланчилик қилиб, юпун ва ғариб,
Зўрға оёқ судраб босарди Гадо,
Ўз-ўзинча ҳайрон бўларди гоҳо:
Кўшқу айвонларда яшовчи бойлар
Сандиқлари тўла олтин, кумуш, зар,
Бўлсаки, асти—

Бас энди, бойликка тўйдим демасди.
Устига-уштак,

Дунёсига дунё кўшинини истаб—
Аксар бор-йўғидан ажралар эди,
Ҳолига маймунлар йиғлашар эди.
Чунончи, ҳу анов уйнинг эгаси
Савдода омади келди чамаси,
Бойлик йиға-йиға, бир кун синди,
Шу билан тинч юрса бўларди энди,
Бир умр етарди қолгани унга,
Тоқат қилармиди савдогар бунга?
У баҳор кемага роса юк ортди,
Умид қилган эди фойда тоғу тоғ,
Афсуски, айтгани бўлмади бироқ:
Кемаларни денгиз қаърига тортди,
Энди бойликлари—сувнинг тубида,
Савдогар фойдани кўрар тушида.

Бошқаси қилди-ю олибсотарлик
Бойликни тўплади роса, етарлик.

Қанчаки тўпласа,—деди шунча кам,
Бир кун «поқ!» этиб синди-ку у ҳам.
Ишқилиб, бунақа мисоллар лак-лак,
Ҳар ким иззатини билиши керак!
Шу дамда Гадога кўринди Омад
Ва сўзин бошлади тик, бедаромад:
«Қулоқ сол, мен сенга берай деб ёрдам
Излаб юрган эдим анчадан бу дам.
Сенга олиб келдим мен анча ақча,
Тўрвангни тут ва ол унга сиққанча.
Тўлдириб берайин, шартим бор аммо:
Тўрвангга тушгани—ҳақиқий тилло,
Лекин ерга тушиб кетса-чи, агар—
Ўша заҳотнеқ хас-хашак бўлар.

Ҳушёр бўл, мен сени қилдим-а, огоҳ,
Шартим қатъий эрур, иллоҳи-биллоҳ.
Тўрванг эски экан, жуда кўп олма,
Тагин чидаш бермай, аттанг деб қолма».
Хурсандликдан Гадо олмасди нафас
Унча-мунча гапга қулоқ ҳам солмас!
Тўрваннинг оғзини шартта очди у,
Тиллолар ёғилди ёғирдек дув-дув,
Оғирлашиб борар тўрва тобора,
«Етар дейман?»—«Яна», Тўкар, начора.
«Ииртилиб кетмасин».—«Қўрқма, қали оз».
«Жуда бой бўлдинг-ку?»—«Тўк яна бир оз».
«Қўй, бўлди! Тўрванг ҳам, ана, сўкилди».
«Яна бир ҳовуч сол». Хулласи калом—
Тўрва шарт ёрилиб, пуллар тўкилди
Ва бари хашакка айланди тамом.
Омад бир сўз демай кўздан йўқолди,
Гадо қандай бўлса—шундайча қолди.

Озми дейсиз, бу кенг дунёда
Ўзим бўлай дегувчи одам.
Қолсинмишу ўзи бир ёнда—
Олиб кетса дунёни ўт ҳам.

БАҚА ВА ЮПИТЕР

Бир баҳорда фалокат босиб
Ботқоқликда яшовчи Бақа—
Шу ердаги тоққа жойлашиб,
Яшай кетди султонлардақа.
Жаннатмакон майсалар аро
Сояларда қуриб масканин,
Сезмай қолди санқиб бепарво
Жазира ёз қанот ёзганин.
Қўтарилди тоғ тўшидан нам,
Қиздиради аямай қуёш.
Бақа бермай иссиққа чидам
Ёлворади кўзларида ёш:
«Е худолар! Илтифот қилинг,
Ўлиб кетмай мен бир бечора!
Ер юзини сувга фарқ қилинг,
Тагимга нам қалқиса зора!»
Овоз солиб кўкка кетма-кет:
«Аяма,—деб,—мендан караминг»,
Одамзоднинг оҳи етмаган
Худонинг ҳам бузди оромин.
«Ҳой, бефаҳм,—Юпитер—худо
Овоз берди Бақага вазмин.—
Мен кўмгунча элни беҳуда
Сен ботқоққа тушсанг бўлмасми?»

ШАЙТОНГА ТУХМАТ

Қайси хил баъд ишни қилсак биз, аксар—
Гуноҳни бошқага тўнкаймиз яксар.
Баҳона топади мудом ёлғончи:
«Бу ишга қистади мени фалончи».
Айбни тўнкашга топмасак биров—
Ағдарамиз уни шайтонга дарров,
Ҳолбуки, бўлмаган бу ерда изи,
Бунга мисол лак-лак. Мана янгиси:
Қайси бир замонда,
Машриқ томонда—
Бўлар эди битта қоҳин Бараҳман,
Тилида динига собиту бурҳон,
Тамоми бошқача аммо аслида,
(Мунофиқлар учрар улар наслида).
Бу гапни қўййлик, бошқа ёқда гап,
Бошқалар яшарди роҳибларга хос,
Фақат шу бараҳман бузарди бир оз
Ва лекин бошлиғи турарди тергаб,
Нўлдан чиққанларга жуда қаттиққўл,
Жазо олмай десанг—доим ҳушёр бўл.
Аммо бўш келмасди бизнинг Бараҳман.
Етиб келди охир рўзи рамазон,
Энди гўшту тухум емоқлик мамнў,
Аммо у—
Кечаси ҳаммадан пинҳона тутиб,
Қорин тўқдай, деда, хом тухум ютиб,

Шам ёқиб, ўтида илитар аста,
Кўзин узмас, қани еса бирпасда.
Бошлиғидан кулиб, суради хаёл:
«Мени тутиб бўлсан, эй узун соқол,
Тухумни ютаман, мана, бемалол».
Шу пайт назоратчи билдирмай кириб,
Роҳибни бу гуноҳ устида кўриб,
Зуғум билан қилди унга сиёсат:
«Эй, роҳиб, қилмишинг оғир жиноят!»
«Кечиргайсан мени, вали бузруквор,—
Кўзларидан ёши оқиб шашқатор,
Ялғиниб-ёлворди унга Бараҳман,—
Мени йўлдан урди лаънати шайтон».
Ва шунда бирдан—
Шайтон чиқиб келди ўчоқ ортидан,
Ва деди: «Уял,
Тухмат қилмоқликдан менга ҳар маҳал.
Ахир, афандим,
Шамнинг оловида тухум илитиш
Ва уни кимсага билдирмай ютиш—
Илмини ҳозир мен сендан ўргандим».

БҮРИ ВА ЧҶУПОНЛАР

Ўтар экан Бўри қўтон ёнидан,
Пахса ёриғидан кўрдик шу он—
Энг семиз қўчқорни танлаб подадан,
Бемалол бўғизлар уч-тўртта чўпон.
Жимгина ётарди чўпон итлари.
Ўзича дер Бўри, кетаркан нари:
«Агар бу ишни мен қилганимда-ку—
Кўтарар эдингиз қанчалик шов-шув».

ҚАККУ ВА МУСИЧА

Ғамгин каккуларди Какку бутоқда.
«Нима бўлди, ўртоқ, хафасан бунча?—
Ёқимли ғу-ғулаб сўрар Мусича.—
Ёки илиқ кунлар қолиб узоқда,
Кетиб умримизнинг авжи баҳори,
Шом бўлиб севгининг ажиб наҳори—
Қиш келаётган-чун чекасанми ғам?»
«Ахир кўз ёш тўкмай иложим қанча?—
Дер Какку,—мен сенга дафтарим очсам,
Дарду ҳасратларим ичимда анча.
Бахтим ярқ этдику ўтган баҳорда,
Ўзимга жуфт топиб чакалакзорда,
Ою-куним етиб, кўрдим мен фарзанд.
Аммо болаларим мени олмас тан,
«Онаниз бўламан», десам-да ҳарчанд.
Умидим шумиди ахир улардан!
Ҳавасим келади товуқ, ўрдакка—
Жажжи жўжаларин суйса эркалаб.
Мен эсам доймо моховдай якка,
Меҳрини сезмадим шунча болалаб».
«Бечора, чиндан ҳам оғирдир дардинг,
Бунчалик аламдан ўлар эдим мен.
Хўш, қачон болангни очиб чиқардинг,
Ахир, бирон жойга солганмидинг ин?
Ҳайронман, қаердан ин ҳам қуардинг,
Қачон кўрмай—доим санғиб юрардинг».

«Гапингни қара-ю, бола очай деб
Эсимни ебманни, қийнаб ўзимни.
Ин босиб ётмасдан, қилиб бирор эп—
Ўзга уяларга ~~солдим тухумни».~~
«Ўзинг-ку, тошмехр экатсан, яна,—
Болаларга нега қиласан таъна?»—
Дея жавоб берди унга Мусича.

Баъзи бир ота-ю онага пича—
Бўлсин дея дарс—
Езилди бу масал,
Болалар айбини оқлаш-чун эмас.
Болалар бемехр бўлишса агар,
Албатта, бу катта қусур саналар.
Аммо ўсса улар сиздан йироқда,
Меҳрингиздан жудо бўлиб, фироқда,
Қаригач, улардан ҳузур-ҳаловат—
Қўрмасдан нолийсиз, ота-оналар,
Бунга айбдорсиз, ўзингиз фақат.

ХАСИС ВА ТОВУҚ

Дерлар хор бўлади хасис охири,
Чунки у борига қилмай қаноат,
Бўлган сари бўлсам, деб ўйлар фақат.
Аммо икки бўлмас ҳеч қачон бири.
Бунга мисол ўйлаб ўтирмай узоқ—
Бир чўпчак айтийин, қулоқ солиб боқ:

Бир киши бўларкан ўтган замонда,
Йўқ экан унинг ҳеч касбу ҳунари.
Аммо молу дунё кўп экан унда,
Сандиқларда тўла олтин у зари.
Сабаб: бўлар экан унда бир товуқ,
Шундайин товуқки—ҳеч баҳоси йўқ.
Туғиб берар экан у ҳар кун тухум,
Оддий тухум эмас—нақ олтин тухум.
Бошқа-ку—шунгаям шукр қиларди,
Аммо хасис нафси қачон тўярди?
Оқиб турган бойлик кўринибди оз,
Ўйлабди: «Товуқни сўйсам бўлар—соз,
Юраманми бекор, куткилаб, чидаб,
Хазина бор дейман унинг ичда...»
Шундайин қасд қилиб ношукур банда
Товуқнинг бўғзига тортибди пичоқ.
Хазина ахтариб титкилаганда—
Чиқибди ичидан жўн ичак-чавоқ..

ИККИ БОЧКА

Икки бочка келар эди: бири виноли
Бошқаси бўм-бўш.
Жар солар: «Пўшт-пўшт!»
Биринчиси думаларди аста, маъноли,
Чиқармасди ун,
Иккинчиси кўтарар шовқин:
У тош йўлда тарақларди кўча чангитиб,
Кўпни гангитиб.
Уткинчилар бу даҳшатдан ушлашиб ёқа,
Қочар четроққа.
Виноли бочка жим, вазмин думалар,
Тинмай шовқин солар қуруқ бочкалар.

Кимки ўз ишида солар ҳайқирдиқ—
Билинг, у—қуруқ.
Кимки ишчан, ўз сўзининг устидан чиқар,
Шон-шуҳрат топар.
Буюк одам йирик ишга қўл урса,
Ном чиқарар ишда сўзсиз, муқомсиз,
Шовқин-суронсиз!

АЛКИД¹

Алкид—Алкменанинг ботир фарзанди,
Куч-қудрат, мардликда йўқ унга тараф,
Бир кун тоғу тош, жарлар оралаб
Қўрқинчли тор йўлдан ўтиб борарди.
Йўлида кирпидек ғужанак ётган
Недир—бир балога тушди-ку кўзи.
Кўзга элас илғар, бу нима ўзи?
Қасд қилди эзай деб товони билан.
Ё тавба, қарангки, ҳалиги бало
Қатталашиб бўлди икки баробар.
Алкид ғазабидан ўт бўлиб гўё —
Зил-замбил гурзи-ла зарб билан урар.
Сўнг мундоқ қараса,
Баттароқ каттарар ҳалиги нарса.
Тобора шишганча семириб ўсар,
Ҳатто офтобнинг нурини тўсар.
Алкид йўлига-ку—бўлган кўндаланг,
Бундай мўъжизадан ҳайрону гаранг,
Гурзисини ташлаб туриб қолди лол.
Шу замон Афина² кўрсатди жамол:
Ва дер: «Ука, бекор уринмагин, бас,

¹ Алкид—юнон мифологиясининг қаҳрамони Гераклнинг исмларидан бири.

² Афина—донолик худоси (юнон мифологиясида).

Яхши бил, бу бало—номидир Жанжал,
Тегилмаса кўзга илашар элас,
Лекин кимки у-ла олишса агар
Тобора авж олиб кетар баттарроқ,
Бас келолмас унга ҳатто баланд тоғ».

ЭШАК ВА ДЕҲҚОН

Ез чоғи бир Деҳқон ўз даласига
Еллади Эшакни қўриқчи қилиб.
Қарға-чумчуқларнинг сур галасига
Егизмасин дея—ҳосилни қўриб,
Содда, ҳалол эди Эшаквой бирам,
Экин япроғига текизмади лаб.
Чўқитмади ҳатто бир донини ҳам,
Очофат қушларни қўймасдан ҳайдаб.
Аммо наф кўрмади полиздан Деҳқон,
Зероки, Эшаквой қушлардан қўриб,
Эгатларни босиб, топтаб, югуриб,
Экинларни тамом қилганди пайҳон.
Меҳнати чиппака чиққанини қўриб,
Эшакни таёқ-ла савалаб уриб—
Қалтак-ла аламин олди-ку Деҳқон.
«Бу кам,—дер кўрганлар,—бўлмаса нодон,
Ақли етмас ишга нега урар қўл?
Эй, беақл махлуқ, бундан баттар бўл!»

Тарафин олмасман Эшакнинг асло,
У, шаксиз, айбдор (олди-ку жазо).
Аммо—
Менимча, гуноҳи ҳея эмасдир кам,
Полизни Эшакка ишонганнинг ҳам.

БҮРИ ВА ТУРНА

Бўриларнинг очкўзлиги ҳаммага аён,
Суягини ташлай демас бўри ҳеч қачон.
Шунинг учун бир Бўрининг ҳоли танг бўлди,
Томоғига суяк кетиб, роса бўғилди.
Бўри нафас ола билмас, тупук ютолмас,
Улишига қолганди бирпас!
Бахти чопиб, шу орада Турна кўринди,
Бўри уни чақиргунча тоза уринди:
«Бу азобдан қутқазгин!»—деб қилди илтижо,
Турна бўйини чўзди Бўри оғзига расо,
Не-не машаққатлар билан суякни олди,
Кейин «Ҳақ бер!» деган сўзни ўртага солди.
«Ҳазилни қўй!»—деб бақирди еб тўймас ҳайвон,
Ҳақ эмиш-а? Яхшиликни билмаган нодон!
Аҳмоқ калланг билан узун тумшугинг-ла бил,
Томоғимдан омон чиқдинг, шунга шуқр қил.
Ошнама, жўна, кўз ўнгимдан йўқолгин тезроқ,
Эҳтиёт бўл, яна кўрсам қиламан чатоқ!»

ЧУМОЛИ

Бор экан бир Чумоли, жуда паҳлавон,
Бундайини сира кўрмаган тарих.
Дерларки у (дарж этмиш ростгўй муаррих)—
Кўтарган экан бирдан икки арпа дон.
Боз устига ботиру, қўрқув билмас мард.
Қайда кўрса чувалчанг,
Тишлаб ҳолин қилар танг,
Ҳаттоки ўргимчакка дадил солар чавт.
Довруғи кетган жуда
Кумурсқалар нинда,
Паҳлавоннинг таърифи—тилларда дoston.
Билинг, ортиқча мақтов—ҳамиша зиён,
Аммо кўп бошқачайди бизнинг Чумоли,
Доим мақтовда эди фикру хаёли.
Ҳар қанақа лофларга ишонарди у,
Бўлиб ўз зўрлигига маҳлиё, мағрур—
Қасд қилдики, шаҳарга борса-ю, шартта
Зўрлигини намоиш этса—албатта
Қойил қоларди унга кичигу катта.
Аравасига пичан ортганди деҳқон,
Чиқиб олиб устига аста шу замон—
Шаҳарга кириб борди «Рустами-достон».
Афсус, у кутгандай бўлмади аммо,
Ўйловдики, шаҳарга келган ҳамоно—
Гурро-гурро йиғилар жами оломон,
Қилиб қолайлик дея уни томошо.

Лекин ҳеч кимса унга бермас эътибор,
Ҳар ким ўз ташвиши-ю, ўз иши-ла банд.

Чумоли ҳарчанд—

Ўзига қаратай деб ҳаммани якбор—
Бир барғни тортқиларди у ёну бу ён,
Дам эгилиб, дам турар, чиранар чунон,
Кошки бирорта одам қўйсайди қараб,
Бизнинг Чумоли полвон ниҳоят чарчаб,
Арава олдидаги кўппак итга дер:

«Ўзинг баҳо бер,

Борми шаҳарликларда кўзу фаросат,
Шунча ҳаракатимни кўрмаса, наҳот?

Чумолилар нинда

Машҳур эдим-ку, жуда»,—

Дея юзи шувут Чумоли полвон

Йўл олди ўзининг нинга томон.

Учрайди шундайин шум, масҳараб аз,

Зўрман, деб оламга солса-да овоз,

Лекин аслида

Кучаяди фақат маҳалласида.

ДЕҲҚОН ВА ИЛОН

Деҳқоннинг олдига келди-да Илон,
Дер: «Иноқ яшайлик энди, қўшнижон!
Бундан буён мендан чўчмагин сен,
Қарагин, бутунлай бошқачаман мен:
Баҳор теримни ҳам ўзгаргдим ҳатто».
Илоннинг сўзига ишонмай Деҳқон
Қўлига болгани олди-да шу он
Дедики: «Ўзгарган бўлса-да теринг,
Барибир эскича — ёвуздир дилинг»—
Ва Илон бошини янчи д у шартта.

Мабодо ишончни йўқотсанг агар,
Минг ниқоб ўзгартир, барибир бекор.
Алдашнинг фойдаси бўлмас мутлақо,
Худди Илон каби оласан жазо.

ТУЛКИ ВА УЗУМ

Оч Тулки суқулиб бир боққа кирди
Ишкомда узумлар товланар эди.
Тулкининг оғзидан оқди сўлакай,
Узумки, бай-бай—
Хўп пишган, ширадор, мисли қаҳраб,
Балаидда осилиб турарди аммо:
Шуниси чатоқ,
Чиқа олар Тулки қаердан, қандоқ?
Қаранг, кўрмоқ бору—емоқ—мутлақо!
Хийла вақт талпиниб, уриниб бекор
Тулки умид узиб кетаркан базўр—
Алам билан деди: «Емоқ на даркор?»
Шундоқ қараганда кўриниши соз,
Лекин узум—ғўр,
Тишинг қамашгани қолади холос».

ҚҲЙЛАР ВА ИТЛАР

Қаранги, қайси бир Қўй подасида
Очкўз бўрилардан асраш қасдида —
Оширилди соқчи Итларнинг сони,
Ахир йўқ бу ишнинг ёмон томони,
Лекин кўлайдики Итлар шу қадар—
Энди бўрилар-ку солмас хавф-хатар,
Аммо овқат ейди Итлар ҳам ахир,
Олдин Қўйлар юнгин ғажишди тақир,
Кейин чек ташлашиб, терин шилишди,
Попада энди—
Бор-йўғи беш-олти Қўй қолган эди—
Уларни ҳам Итлар еб битиришди.

ДАФН МАРОСИМИ

Мисрда бирор бой кўз юмса агар,
Марҳумни дабаба билан кўмсалар,
Тобутни элтишда мозорга қадар—
Елланиб йиғлашар шўрлик кимсалар.
...Фарёд қилишмоқда бир кўча одам,
Қариндош эмасдир уларга марҳум.
Уни кузатмоқда бепарво олам,
Ортда қолди уй ва қадрдон мардум...
Уйлади ачиғиб битта йўловчи
Утаркан шу ердан—мозор қошидан:
«Ҳойнаҳой, айрилган шунча йиғловчи
Туққанидан ёки қариндошидан...»
«Ҳой, яхшилар!—деди йўлда туриб у,—
Афсунгарман, пир боққан менга.
Агар истасангиз «қўлла, пирим!» деб
Жон ато қилайин қайта марҳумга!»
«Розимиз, розимиз!—қичқирди улар,—
Биз бечораларни хурсанд қил, ота!
Илтимос шу, беш кундан сўнг у ўлар—
Бўлса майли, унга жон қилгил ато.
Негаки: у тирик пайти оч-наҳор
Кун кечирдик қақшаб, кафтдайин жойда.
Агар у тирилиб, ўлса қайта бор—
Йиғлашга ёлланиб; кўрардик фойда».
Афсус, тиригидан—ўлиги азиз,
Шундайин кимсалар учрар шубҳасиз.

НОШУД АЙИҚ

Деҳқоннинг арава дўғасин ясаб
Яхшигина пулга сотишин кўриб,
(Бу иш чидам, ҳунар этади талаб)
Айиқ ҳам бу ишга гўё қўл уриб
Яшамоқчи бўлди, қаранг, бир замон,
Қасиру қусурга тўлди-ку ўрмон.
Қанча дарахтларни қилса-да нобуд
Айиқвой ношуд—
Уддалай олмади деҳқон ҳунарин.
Маслаҳат олай деб келди у сари:
«Сабаби нимайки, билмадим, қўшни,
Менга дош беролмас ҳар қандай дарахт,
Ҳеч бука олмадим дўғага фақат,
Ахир, сири нима, айтгил, бу ишни?»
«Сирими?—дер деҳқон—сабр ва чидам,
Бу нарса аслида сенда йўқ, ошнам».

Уйга қайтди ночор.

Учратганман мен бундай жанобларни гоҳи-гоҳ,
(Бу масал-ла уларни қилайин дейман огоҳ).
Минг-минглаб маблағларни совуришиб беҳуда,
Уйида-чи—ҳисобли бўлиб олишар жуда.
Шамнинг колдигин тежаб солишар шовқин-сурон,
Бу хил қизик тежаздан ҳар қанақа хонадон—
Бўлади хонавайрон!

ТЕГИРМОНЧИ

Тегирмонга келадиган сув
Оқар тўғон остидан сизиб.
Олдин олса бўлар эди-ку,
Бошланганда сув йўлин тўсиб.
Тегирмончи эса бепарво.
Тешик кундан-кунга катгаяр аммо
Ва сувлар шариллаб оқар тобора.
«Қарасанг бўлмасми, эй тегирмончи!
Бўшашмай, ҳушингни йиғиб олсанг-чи!
Тегирмончи дерди: «Қилманг ваҳима,
Менга бир денгиз сув керакми, нима?
Сув етиб ортади тегирмон учун».
Яна уйқусини урар бемалол,
Сув эса оқарди бир ариқ мисол.
Фалокат ҳам етиб келди-ку бир кун:
Таққа тўхтаб қолди тегирмон тоши,
Тегирмончи хуноб, қотди-ку боши.
Қандай қилиб сувни тўхтатиш мумкин?
Тўғоннинг бошида кўрар тешигин.
Қарасаки дарёдан сув ичарди товуқлар.
Тегирмончи даргазаб: «Кишт, ярамас махлуқлар!
Бошим қотиб ётибди ўзимнинг сув тополмай,
Сизлар келибсиз яна сув ичгани, уялмай!»
Қўлидаги саржинни отди у қулочкашлаб,
Хуш, айтинг-чи, бу ишдан кўрди экан қандай наф
Ҳам товуғу, ҳам сувдан ажралди-да у бекор,

ДУБ ДАРАХТИ ВА ЧУЧҚА

Катта қари Дуб дарахти тагида
Очкўз Чўчқа ёнғоқни хўп ошади,
Тўйиб-тошди ҳам ухлади сояда,
Кейин туриб, ўзича иш бошлади:
Тумшуқ билан қазиди дарахт илдизин,
Бутоқдаги Қарға унга гапирар:
«Ҳай, бу ишинг дарахт учун кўп зарар,
Илдизларин очсанг—дарахт қурийдн».
Чўчқа дейди: «Майли, қурир, йўқ ишим,
Бу дарахтинг нима? Гамин ким ейди?
Мен унинг ҳеч фойдасини билмайман,
Ачинмайман бутунлай чириса ҳам.
Менга фақат ёнғоқлари керакдир,
Семираман ёнғоқларни еб ҳар дам».
«Нонкўр чўчқа!—деди Дарахт шу замон,—
Тумшугингни кўтаролсанг юқори,
Билар эдинг бу ёнғоқларнинг бари—
Шохларимда ўсиб, пишар, бегумон».

Нодон, жоҳил одам шундай бўлади,
Илму фанни, маърифатни сўкади,
Ҳам қўл силтар барча илмий асардан
Билмаски, еганин у мевалардан.

ЎРГИМЧАК ВА АСАЛАРИ

Савдогар дўконга келтирди газмол
Ҳаммага керакли, жудаям соз мол.
Дўконнинг олдида харидор тирбанд,
Қўли қўлга тегмай савдогар хурсанд.
Ҳасадгўй ўргимчак
Қарасаки—газмол бозори чаққон,
Савдогарнинг кўрган фойдаси лак-лак.
Хаёл қилди—очиб дарчада дўкон—
Савдо қилса у ҳам ўзи тўр тўқиб,
Тун бўйи кўз юмай, тинмай тер тўқиб—
Кўрикка қўйди у тўқиган тўрин.
Ўзича кеккайиб, кўтарди бурун:
«Эртага тонг отиб, бошланса бозор,
Менга оғиб кетар барча харидор».
Тонг отиб, савдо ҳам бошланди, аммо—
Ечилмас Ўргимчак қилган муаммо:
Айтганига бўлиб тамом тескари,
Супуриб ташланди тўрининг бари.
Аламидан чиқиб жиғибйирони,
Ўргимчак ҳасрати тутар дунёни.
Дер: «Қани, меҳнатта лойиқ мукофот?
Солиштириб кўрсин жамики жонзод
Кимнинг тўқигани юпқа, нафисроқ?
Меникими ёки савдогарники?»
Асалари деди: «Албат, сеники,
Бу нарса азалдан маълум-ку, бироқ—

Кимга фойда бундай нафис тўрданки—
Ахир кийим бўлиб тўсмаса танни,
Еки иситмаса бир оз баданни?»

Шундай асарларни суймайди жиним:
Улардан оламга тегмаса ҳеч наф.
Ҳаттоки баъзилар доим, бетиним—
Лол қолиб, уларни юрса-да мақтаб.

ТУЛКИ ВА ЭШАК

«Судралиб келмоқдасан, ҳей ақлли бош, қайдан?»
Эшакдан сўраб қолди Тулки бирдан бўлиб дуч.
«Худди Шер ётган жойдан!
Ошнам, қолмапти Шерда ҳозир у зўравон куч:
Илгари ўқирса Шер—инграрди кенг ўрмонзор,
Мен ҳушдан ажралардим,
Титраб, шошиб қолардим,
Қам қочардим шумрўйдан бош оғган ёққа ночор.
Ҳозир ўлгудай қари, мункиллайди ва бўшанг,
Дармонни қолмапти ҳеч.
Йроқсиз ғўла каби ғорда суринар аранг,
Қам мудрар эртаю кеч.
Ҳозир ундан қўрқмайди, билсанг, бирон жонивор,
Қадим аламлар учун тўламоқда Шер тўлов!
Ҳозир ҳамма унга ёв.
Қасдин олмоқда ҳар ким ўзича бериб озор,
Бири тишлаб ўтади,
Бири сузиб кетади!..»
«Сен ҳатто ёндошолмай келгандирсан албатта?»
Эшак сўзини бўлар шунда Тулки ошнаси.
«Ана холос!—дер Эшак,—мендан ҳам еди шатта.
Мен нега қўрқай ундан?
(ўп тепки еди мenden,
Ўилсинки, чакки эмас Эшакнинг ҳам पोшнаси!»

Шундоқ пасткашлар борки, обрўли ва зўр бўл
Сен томонга ҳаттоки кўз ташлай олмас бежо.
Мансабдан тушсанг агар, ҳам аҳволинг бўлса
Биринчи дуч келгани бергай озор ва жафо.

ПАШША ВА БОЛАРИ

Айни баҳор чоғи, ям-яшил борда
Эсаркан ғириллаб майин шабода,
Ингичка новдани қилиб арғимчоқ,
Пашша тебранарди ҳузур-ла.

Шу чоқ—

Болари бир гулда ғивирлар эди,
Уни кўриб Пашша кеккайиб деди:
«Бечора, ўзингни қийнайсан мунча,
Тинмайсан эртадан то кун ботгунча.
Агарда мен сенинг ўрнингда бўлсам,
Сўлайиб қолардим бундай меҳнатдан.
Мендан ибрат олсанг бўларди ошнам,
Яшайман доимо гўё жаннатда.
Қилар ишим фақат—тўйма-тўй юриш,
Зиёфатларда бўлишлик меҳмон.
Мақтаниш эмасу—мен учун таниш—
Ўзига тўқ бўлган барча хонадон.
Маишатимни бир кўрсанг эди сан!
Қаерда бир тўю маърака бўлса —
Ҳаммадан олдин мен етиб бораман.
Тўйгунча роса—
Чинни идишлардан татиб таомлар,
Биллур қадаҳлардан симираман май.
Ҳали қўл узатмай туриб меҳмонлар—
Хоҳлаган нарсамни ейман тортинмай.
Истасам, жовонлар ҳуснига қониб,

Атрофида бўлиб минг, бор парвона,
Чарчасам юзига, бўйнига қўниб,
Роҳат қилиб дам ҳам оламан яна».
«Хабарим бор,—деди Болари унга,—
Аммо шундай гап ҳам етдики менга—
Сени ҳамма ёмон кўрармиш жуда,
Сен пайдо бўлганинг ҳамоно уйда—
Ҳайдашаркан қувлаб шармандаларча».
«Нима қипти,—дея тиржайди Пашша,—
Агар ҳайдасалар мени эшикдан,
Киравераман-да, туйнук-тешикдан».

БУЛБУЛЛАР

Қуш тутувчи битта овчи баҳорда,
Булбуллар овлади чакалакзорда.
Солиб қўйди барин бир-бир қафасга
Булбуллар қуйлаша бошлашди аста.
Нима етсин озод қанот қоқмоққа,
Куй-қўшиқ ярашмас экан қамоққа.
Аммо начора,
Сайрашар, аламдан диллари пора.
Ўлар орасида бир Булбул шўрлик
Чекарди ҳаммадан ортиқроқ хўрлик.
Ўз жуфтидан жудо этилганди ў,
Тутқунликда дунё кўзга қоронғу.
Кўзида ёш билан қафасдан қарар,
Қайда қолди маҳбуб, у ширин дамлар?
Булбулнинг юраги қон бўлиб бутун
Азоб чекар эди тинмай куну тун
Ва ниҳоят деди ўзинча ўйлаб:
«Ҳасрат-надоматдан борми сира наф?
Фақат нодон йиғлаб-сиқтар мушкулдан,
Оқил қутулмоқни излайди ундан.
Ой ярми қоронғу ярмидир ёруғ,
Мен ҳам бу балодан бўларман фориг.
Бизни ейиш учун тутмаган қушбоз,
Сездим, у қўшиққа хийла ишқибоз.
Мабодо, ногоҳон товушим ёқиб
Ва мен бечорага бахт кулиб боқиб—

Шартга тутқунликдан озод айласа!—
Деб Булбул сайрашга тушди-ку роса,
Эрта тонг саҳардан токи субҳи шом
Булбулнинг «чаҳ-чаҳи» бўлмасди тамо
Не бўлди охир?
У ўз қисматини қилди баттарроқ.
Ким ёмон сайраса—ўшани бир-бир—
Чиқариб юборди қафасдан қушбоз.
Булбул-чи? Қанчалик сайрар экан соз—
Шунчалик қўриқлар уни маҳкамроқ.

ХАСИС

Бир уйга кўмилган эди дафина,
Уни қўриқларди битта ажина.
Олибди у бирдан муҳим топшириқ,
Жинлар сараскари қилибди буйруқ:
Кўҳиқоф ортига учсин у шу чоқ,
Бир ишни бажарсин—муддати узоқ.
Ахир, хизматчилик, ночор нетасан,
Буюрилган ишни адо этасан.
Лекин боши қотиб ўйланарди жин:
Дафинани қандай қилиб сакдасин?
Ўзи йўқ, ким уни тураркан пойлаб,
Соқчи ёлласинми омборга жойлаб?
Ахир, бунинг хийла харажати бор,
Шундай ташлаб кетса—йўқ бўлар бекор.
Қолдириб бўларми бойликни бир зум?
Дарров кавлаб олиб қилишади гум.
Ҳидидан билишар одамлар пулни,
Ўйлай-ўйлай топди охир шу йўлни:
Хасис, зиқна эди бу уйда соҳиб,
Жин келди қошига бойликни олиб
Ва деди: «Эй, соҳиб, ҳурматим сенга,
Мен жўнаб кетяпман узоқ юртларга.
Бўлган эдим сендан жудаям мамнун,
Хайрлаша туриб, ошнолик учун—
Бойлигимни сенга этайин инъом,
Е, ич, майшат қил, хулласи калом —

Тортинмай, бемалол сарф айла, аммо—
Кунинг битиб ўлсанг бир кун мабодо—
Елғиз менга қолсин сендаги мерос,
Шартим шу холос;
Умринг узоқ бўлсин, қилайин дуо».
Дедию жин бўлди йўлга равона,
Ўтди неча йиллар, ўтди замона
Ва ниҳоят адо этиб хизматин
Уйга қайтар жин.
Мана қадрдон уй, ҳу ўша хона,
Қарасаки... Ҳайҳот! Қалит қўлида
Хасис очдан ўлмиш сандиқ устида.
Қўл тегмаган, шуидоқ турар хазина,
Бойлигига эга бўлди жин яна.
Жон-дилидан хурсанд бўларди нуқул:
Бутунлай текинга тушди қоровул.

Олтини кўп хасис—еб-ичмай кун-тун—
Кўриқларми уни ажина учун?

ДАВЛАТМАНД ВА ШОИР

Катта Давлатманд-ла Шоир бир маҳал
Қилишди жанжал
Ҳамда ҳукамолар этишсин деб ҳал—
Ҳар икков келишди қозихонага.
Шоир турар юпун, ғарибу ночор,
На эғни дурусту, на чориги бор.
Бой эса ўралиб зар-шоҳонага
Турарди безрайиб, мағрур, димоғдор.
Шоир яратганга қилди илтижо:
«Ўзинг раҳм айла, эи қидир худди:
Етиб боргай сенга бу ўтли оҳим,
Ахир, ўзинг айтгил, надир гуноҳим?
Ешлигимдан тамом шўрдир пешонам,
На емишим тайин, на иссиқ хонам.
Бор-йўғим ҳаммаси хаёлда холос.
Ҳолбуки, меннинг бу рақибим, паққос—
Меҳнатсиз, гидроксиз, қийнамасдан жон
Қасрларда сурар бемалол даврон.
Ноз-неъматлар нчра ёр босиб яшар,
Шуми адолатинг, халлоқи башар?»
Тангридан Шоирга келди бир нидо:
«Наҳотки, сен учун арзимас асло—
Лиранг жаранглаши асрлар аро?
Уни-чи? Ҳеч кимса олмас ёдига,
Номи қолмас ҳатто зурриётига.
Ахир, танлагансан ўзинг қисматни,

Олтину зар эмас, ўлмас шуҳратни.
Давлатмандга этдим мен дунё ато,
Етса эди унинг идроки, аммо—
Сезсайди ўзининг арзимаслигин,
Сен яхши билгин!
У ўз толедан бўлиб норози—
Сендан кўра кўпроқ нолирди ҳозир».

БУРИ БИЛАН СИЧҚОНЧА

Оч Бўри подадан бир қўйни судраб
Олиб қочди узоқ хилват ўрмонга.
Меҳмонга чорлаган эмас, турган гап,
Тилкалади кўзи тўлганча қонга.
Терисини шилиб обдон, шошилмай,
Саранжом қилишга бир тушди, бай-бай,
Суякларин бир-бир чайнаб, кемирди,
Кўринса ҳамки гўшт—очофатга оз,
Тамом қилолмасдан, тўйиб кекирди
Ва кечки овқатга қолдириб бир оз—
Емнининг олдида ётди чўзилиб,
Ҳазми-таом қилиб, кўзи сузилиб.
Енида яшовчи ушоқ Сичқонча
Қаранг, зиёфатнинг ҳидин олганча—
Ут-ўлан оралаб биқиниб келиб,
Секин бир парча гўшт эпини қилиб—
Кавагига қараб кўтариб қочди.
Бўривой ярқ этиб кўзини очди,
Чидолмасдан бундай юзсиз толонга,
Айюҳаннос солди бутун ўрмонга:
«Вой доду ҳайҳот!
Босқинчидан дод!
Ушланглар, тўсинглар, каззоб ўғрини,
Талаб кетди тамом бору йўғимни!»

Шундай ҳангомани кўрдим шаҳарда:
Ҳакамнинг соатин ўғри урибди.
Ўзи-ку ғирт каззоб бўлгани ҳолда
«Ушла ўғрини», деб додлаб юрибди.

ИККИ БАДМАСТ

«Салом, дўстим Фаддей!»—«Э, Егор, салом!»
«Бормисан, оғайни, аҳволлар қалай?»
«Эшитганинг йўқми, менгина ўлай,
Худо уриб, уйни ёқвордим тамом.
Хонавайрон бўлдим...—«И-е, нима гап?
Бундай фалокатга не бўлди сабаб?»
«Ҳеч гапсиз, ҳайитда қилувдик байрам,
Отга ем солгани бордим ёқиб шам,
Очиғини айтсам, каллам эди ванг,
Шамим тушиб кетди, қочволдим аранг.
Ҳовли-жой, бор-йўгим куйиб кул бўлди,
Хўш, сенга не бўлди?»—«Фаддей, иш чатоқ,
Мана, кўрмайсани, йўқ битта оёқ,
Сени урган худо мени ҳам урди,
Улмай қолганимга ҳайронман ўзим,
Мен ҳам ҳайит куни бўза олмаққа
Қоп-қоронғи тунда чиқдим чордоққа.
Ростин айтсам, роса тортиб олгандим,
Мастликда ёндирмай дея ғарамни—
Учириб олувдим қўлдаги шамни.
Жян туртиб юборди мени шотидан,
Чиқариб қўяёзди одам зотидан».
«Дўстлар, ўзингиздан ўпкаланг холос,
Дер қуда Степан,—айтсам сизга рост
Бирингиз ўт қўйган, бирингиз чулоқ,
Ҳайрон қоладиган жойи йўқ мутлоқ.
Ерурма—қоронғу, мастга фарқи кам,
Мастлар учун икки дунё бир қадам.

МУШУК ВА БУЛБУЛ

Тутиб олди бир кун Булбулни Мушук,
Ўткир тирноқларин унга ботириб,
Яна бечорани эркалаб туриб—
Дедики: «Булбулжон, жоним тасаддуқ,
Эшитдим, зўрмишсан куйлаш бобида,
Довруғинг ҳар ёққа таралган жуда.
Менга мақтаб қолди Тулкиной—жўрам,
Овозинг жарангдор, соз эмиш бирам.
Қўшиғинг эшитган хоҳ ёшу қари
Тамом мафтун бўлиб қолармиш бари.
Истардим мен ҳам—
Сенинг қўшиғингни битта эшитсам.
Титрайверма бунча, ўзим айланай,
Бир сайра, Булбулжон, ўжарлик қилмай.
Қўрқма ҳеч, емоқчи эмасман сени,
Бирон нарса куйлаб овутсанг мени—
Қўйиб юбораман сени шу дамда,
Айшингни сураган яйраб ўрмонда.
Куй-қўшиққа мен ҳам жуда ниқибоз,
Ҳаттоки оз-моз—
Хиргойи қиламан уйқу олдидан».
Мушук сўзлар экан, Булбул-чи, шу дам—
Чангалида зўрға оларди нафас.
«Нега жимсан?—Мушук қисташни қўймас,—
Ҳеч бўлмаса жиндак куйла, қани бўл!»
Куйлашга чоғланди бечора Булбул,

Аммо чиқди ундан мунгга тўлиқ ун.
«Шунгами,— лаб буриб сўради Мушук,—
Бутун ўрмон халқи бўлишган мафтун?
Қани у, мақташган ёқимли қўшиқ?
Мушукчаларим ҳам доим миёвлаб
Обдан менинг ўзи жонимга теккан.
Қўшиқда мазанг йўқ, кўрдим мен синаб,
Қани, гўштинг қалай, ширинми экан!»—
Деб Мушук Булбулни ютди ямламай.

Фикримни оҳиста қулоққа атай:
Куйлолмас буткул—
Мушук чангалида бўлганда Булбул.

ни кўриб хурсандликдан рақс тушишяпти».
шунда Шер оқсоқолнинг кифтига қоқиб,
м рақсларга марҳамат-я яна бир боқиб,
Йўлига кетди улоқиб.

БАЛИҚЛАР РАҚСИ

Ҳакаму боёнлар,
Ғирт зўравонлар—
Зулмидан ёғилган шикоятларга,
Эшитган қайғули ҳикоятларга
Чидолмаган Шер—
Салтанатни ўзим кўриб чиқай дер.
Бораётса, бир давангир Овчи ўт қалаб
Балиқ тутиб, қовурмоқнинг эди пайида.
Утга тушган балиқлар-чи сакраб, питирлаб,
Тўлғанарди бечоралар жон аччиғида.
Буни кўриб Шер анграйиб, оғзини очди,
Сўнг Овчига ғазабин сочди:
«Қимсан ўзинг? Не қиялпсан? Узи нима ган
«Қудратли шоҳ!—деди шунда Овчи довдони
Оқсоқолман мен сувдаги жами жонзодга,
Булар эса сув остидан чиққан вакиллар.
Мана бугун, келишингга, муборақбодга—
Йиғилдик бизлар».
«Улар қандай яшашмоқда? Бойми вилоят?»
«Олампаноҳ, туриш-турмуш мисоли жаннат
Ва бизлар фақат—
Сенга узоқ умр тилаб тун-кун дуода».
(Балиқлар-чи, тияирчилар эди товада)
«Қани, айт-чи,—сўради Шер,—улар не учун
Думларию бошларини силкитишяпти?»
«О доно шоҳ!—ялиб кетди жавобни Овчи,—

ҚАРТАЙГАН ШЕР

Урмонларнинг ларзаkori—Шери забардаст
Йиллар ўтиб қартайдию кучдан ҳам қолди
Чангаллари аввалгидек темирдан эмас,
У даҳшатнок ўткир тишлар қайга йўқолди!
Судралади бир-бир босиб зўрга, бемадор,
Ҳаммасидан шу нарсага келар хўрлиги—
Ундан зарра чўчимасди учраган жонвор—
Боз устига, хафа қилиб ўтар шўрликни.
Улар эски аламлар-чун ўч олар бир-бир,
Дам мағрур от аямасдан тешиб ўтади.
Дам бир парча этин узиб олади қашқир,
Гоҳо хўкиз шохин ниқтаб сузиб кетади.
Бечора Шер аламини ичига ютиб
Бу хўрликка чидаб келар, бошқа илож йўқ.
Гоҳо-гоҳо ҳасрат билан чуқур хўрсиниб
Ўкиради, ноласи ҳам мунгли ва бўғиқ.
Қарасаки, эвоҳ, бир кун хезланар Эшак,
Жон жойини мўлжал олиб тепмоқчи, бешак
«Э, яратган танграм!—дея Шер қилди фарё
Бу қандай иснод?!
Эшакнинг тепкисин егандан кўра—
Жонимни ол, қутулайини ўлиб бир йўла!»

ШЕР, ЕВВОЙИ ЭЧКИ ВА ТУЛКИ

Жони жаҳди билан чакалакзорда
Еввойи Эчкини қувлар эди Шер.
Еб қўйгудек бўлиб очкўз назар-ла,
Ўлжасига энди етай-етай дер.
Шу пайт катта жарлик келди рўпара,
Аросатда қолди Эчки бечора.
Гўё энди унга ҳеч нажот йўқдай.
Аммо у камондан отилган ўқдай—
Жон аччиғи билан сакради бирдан
Ва қутулиб қолди очофат Шердан.
Шер эса тўхтади ночор, ҳансираб,
Тулки пайдо бўлди худди шу онда:
«Ие, давлатпаноҳ, бу қандайин гап?
Дер Шерни гиж-гижлаб,—ҳеч бир жаҳонда—
Шер нимжон Эчкидан панд еганми, хўш?
Шу куч, қудрат билан келдингизми бўш?
Кўраяпман—жарлик анчайин катта,
Аммо, албатта—
Битта сакрасангиз ўтсангиз керак,
Бекорга эмассиз ахир шерюрак.
Бу гапни айтипман дўстлигим учун...»
Шернинг қони қайнаб, тўплаб бор кучин—
Жарликдан бир сакраб ўтмоқчи бўлди,
Аммо йиқилдию тил тортмай ўлди.
Буни кўриб турган дўсти меҳрибон
Жарликнинг тубига тушди-да аста,

Кўрсаки, чўзилиб ётар ҳукмдор,
Унга хушомату хизмат нодаркор.
Тулкивой суюниб, бемалол яйраб
Қадрдон дўстига очди-ку аза:
Тишларин қайраб,
Бир ой Шер гўштига тўйди у роса.

ОЛМАХОН

Шернинг хизматида эди Олмаҳон,
Билмадим не юмуш, бажарар қандоқ,
Лекин хизматидан Шернинг вақти чор,
Шерга маъқул бўлиш эмасдир осон.
Шу-чун Олмаҳонга бир аравада
Урмоннинг ёнғоғи этилмиш ваъда.
Аммо бу ваъдадан йўқ сира дарак.
Олмаҳон кўпинча очу-жонҳалак,
Шер олдида кўз ёш аралаш қулар,
Урмонда дўстлари кўзга илинар.
Гоҳ унда, гоҳ бунда сакраб шохма-шох
Бемалол тўйгунча чақишар ёнғоқ,
Унинг-чи, мўлтираб, кўзи пирпирар.
Улгудек ҳаваси келарди, бироқ—
Ёнғоқзорга бир зум қўйғали қадам
Фурсати йўқ эди унинг сира ҳам.
Шернинг хизматига чақиришарди,
Бирпас кўринмаса—бақиришарди.
Няҳоят, Олмаҳон қариди тамом,
Шернинг ҳам кўнглига урди вассалом,
Вақт етди, берилди унга истеъфо,
Ҳам ўша ваъдага қилиниб вафо—
Бир арава ёнғоқ этилди пешкаш,
Ёнғоқмисан—ёнғоқ эди-да, яккаш.
Лекин афсусларки, бир нарса чатоқ:
Олмаҳоннинг тиши қолмовди мутлоқ!

КАККУ ВА БУРГУТ

Марҳамат қилдию Бургут бир куни—
Булбулнинг ўрнига қўйди Каккуни.
Каккувой бу янги мансабга миниб,
Гердайиб, баланд бир дарахтга қўниб
Куй-қўшиқ бобида билган ҳунарин
Қушлар эшитсин, деб ташлади тўкиб.
Қарасаки, қушлар қочишар нари,
Бир кулиб кетар, бошқаси сўкиб.
Беқис ранжиди Какку бу ҳолдан,
Бургутга қушлардан қилди шикоят:
«Эй, ҳукмдор,—деди,—фармонинг билан—
Булбул бўлганимдан мамнунман ғоят.
Аммо қушлар мени қилишмас ҳурмат,
Устимдан қулишга этишар журъат».
«Дўстим, мен подшоман, эмасман худо,—
Дер Бургут,—беҳуда нолийверма, бас.
Каккуга Булбул деб ном бердим, аммо—
Уни Булбул қилиш қўлимдан келмас».

УСТАРЛАР

Танишимга дуч келдиму йўлда бир сафар
Икковимиз тунаб қолдик қўноқхонада.
Қўзларимни эндигина очгандим саҳар—
Маълум бўлди—ошнам тажанг, ташвишда жуда.
Ухлаб қолган эдик тунда серчақчақ, беғам,
Энди қулоқ солиб кўрсам—бошқача ошнам:
Гоҳ қичқирар, гоҳи инграр, уҳ тортар гоҳи
«Ҳа, азизим, нима бўлди, дардинг бор чоғи?»
«Соппа-соғман...

Уҳ! Ҳалиги... соқол оляпман».
«Шу холосми?» Қарасамки, ўрнимдан туриб
Йиғламоқдан баттар бўлиб бизнинг ҳазилкаш,
Буриштарар афтин ойна олдида яккаш,
Худди биров терисини олгандай шилиб.
Англаб олдим, недир боис бундай қийноққа.
«Ажаб!—дедим.—Сен ўзингга қилсанг-чи, шафқат,
Қўлингдаги устарамас, ўхшар ўроққа,
Соқол-мўйлаб олмай азоб беради фақат».
«Рост айтасан,—деди ошнам,—ўтмас устарам,
Буни сезмай бўлармиди—ишлайди каллам,
Ўткиридан қўрқаман-да, лекин оғайни,
Кесиб кетса нохос шартга биронта жойни»,
«Сенга айтай, сўзларимга ишонгин, ўртоқ,
Ўтмас пичоқ қўл кесади, дейдилар кўпроқ,
Қўлга олиб устаранинг энг ўткирини—
Ишлатавер билиб олиб роса сирини».

Бу қиссамнинг ҳиссасини мен сизга айтсам—
Учраб қолар гоҳо-гоҳо шундайин акам:
Ақли доно дуч келганда қочиб нарига
Қулоқ тутар нодонларнинг пуч гапларига.

ҚАШШОҚ БОЙ

«Мазза қилиб ошаб, тўйиб ичмасанг
Бой бўлиш не ҳожат?
Пулни йиғиб босиш холосми фақат?
Ўлганда орқалаб олиб кетмасанг.
Бекорга қийнайди бойлар жонини,
Йўқ, менга бой бўлиш қилса-чи насиб,
Кал-кўрдан аямай дастурхонимни
Яшардим бой деган номга муносиб.
Қарамасдим сира пулнинг юзига,
Бўлардим сахий деб элга овоза».
Деди битта Қашшоқ ўзи ўзига,
Кулбасида, катда тортиб ҳомуза.
Қаршисида шу пайт бўлди-ку пайдо
Недир бир бало—
Биров дер сеҳргар, биров дейди жин,
Кейинги гап тўғри бўлиши мумкин,
Бундай иш жинлардан келар аввало.
Пайдо бўлиб шу он сўз бошлаб депти:
«Барини эшитдим, бой бўлгинг кепти,
Нима учунлиги ҳам бўлди аён,
Майли, ёрдам берай, ма сенга ҳамён,
Ичини очиб кўр, битта червон бор,
Уни олсанг яна бошқаси тайёр.
Гап шундай, ошнам,
Ўз қўлингда бўлиш бою бокарам.
Ушла бунн, пулни хоҳлаганча ол,

Кўнглинг тўлганича суғур бемалол,
Билиб қўй аммо:
Сарф қила олмайсан бирор червонни—
Сен то—
Дарёга ташламай туриб ҳамённи». —
Дедию шу замон бўлди зим-гойиб,
Қашшоқ ҳамён билан қолди анқайиб.
Жинни бўлаёзди хурсандлигидан,
Ва лекин ўзига келдию бирдан—
«Е бахт!»—деб қўлини ҳамёнга урди,
Очдию ичида бир червон кўрди.
Тушими, ўнгими, бу қанақаси?
Олса, тайёр турар яна бошқаси.
«Оҳ,—дер бизнинг Қашшоқ,—желди-ку омад,
Қани, то тонггача пул йиғиб олай.
Эртага бўлволиб роса бадавлат
Айшимни сураман аканг қарағай».
Бироқ эрта билан хаёл бошқача:
«Тўғри, бир нималик бўлдим-ку пича,
Берганнинг бетига қарама, деган,
Қамайиб қоларми олганим билан,
Нима қипти яна шунча пул олсам,
Тайёр ҳамён бўлса, наҳот эринсам?
Тўғри, ҳар нарсага етади қўлим,
Оту аравами ёки ҳовли, боғ.
Аммо сотиб олсам бўлмасми қишлоқ?
Ҳамён бир кун турса, етади пулим,
Шундай ёки фурсатдан фойдаланмайми?
Емасам-ичмасам—ўлмасман, майли,
Яна бир кун чидаб, тутайин рўза,
Дарвоқе, кейин-ку қиламан маза.»
Аммо кун ҳам ўтди, ҳафта, ой-йиллар,
Пулнинг саногига етолмас Қашшоқ,
Еяр-ичарида тайин йўқ, бироқ—
Тонг отди дегунча—ҳамён титкилар.
Уззу-кун тинмайди, олдидан кетмас,

шунда чутлао курс—нималар сен
Ҳамёни ташлашни ўйлаган эдинг
Юраги орқага тортиб кетарди,
Дарёнинг бўйидан қайтиб кетарди.
Ва дерди: «Наҳот—
Шундайин ҳамёндан бўлсам-а жудо,
Оқиб турибди-ку сувдайин тилло».
Ва қарангки, Қашшоқ бирдан қартайди,
Эти бориб етди суякка обдан,
Худди тиллосидек ранги сарғайди,
Иши йўқ олдинги орзулар билан,
Зўрға қимирлайди, ғирт рамақи жон,
Соғлигу роҳатдан қолмади нишон,
Аммо ҳали ҳам қўли қалтираб
Ҳамёндан червонни тортар битталаб.
Пул тортиб, пул тортиб—нимани нинтиқо?
Бойлигини суқ-ла қилган томошо—
Кулбадаги ўша ёғоч катида,
Тўққиз миллионни санар пайтида—
Қашшоқ бойимизнинг узилди жони,
Исқотига қолди пули, ҳамёни.

Ва мансабдор Эшак бечора,
Қалтак ея-ея тобора—
Эти бориб битди суякка,
Етолмаса керак кузакка.

ЭШАК

Бир деҳқонда бўларди Эшак,
Узин ювош тутарди бешак,
Деҳқон ундан эди кўп мамнун,
Ва ўрмонда йўқолмасин-чун
Осиб қўйди унга қўнғироқ.
Эшак бундан жуда керилиб,
Узин катта мансабдор билиб,
(Орден олдим деб ўйлаб гўё)
Пайдо қилди зап кибру ҳаво.
Кўп қимматга тушди бу бироқ,
(Эшакларга бўлгудек сабоқ)
Мен олдиндан айтиб қўйини,
Эшакларнинг обрўйи—тайини,
Осилмасдан аммо қўнғироқ
Яшар эди Эшаквой тинчроқ.
Ораласа агар чорвоққа,
Неки бўлса уриб қурсоққа—
Қиши билмас жўнаб қоларди,
Энди ёмон ортди-ку дарди:
Қаерга бош суққани чоғи
Бўйнидаги зўр қўнғироғи—
Жарангларди тиним билмасдан,
Эгаси ҳам раҳм қилмасдан—
Таёқ билан ҳайдарди уни,
Қозигини ниқтарди қўшни

ИТ БИЛАН ОТ

Қайси бир деҳқоннинг Ити-ла Оти
Негадир тортишиб қолишди бир кун.
«Ҳа, бойвучча,—деди Ити сўз отиб,—
Менга қолса сени ҳайдардим бутун.
Юк ташиш, ер ҳайдаш—нимаси қийин?
Бошқа бирор ишни билмайсан, тайин.
Менга тенглашишга сенга йўл бўлсин?
Хоҳ кеча, хоҳ кундуз олмайман ҳеч тин.
Кундузи ўтлоқда подага қараб,
Тунлар ухламайман уйни қўриқлаб».
«Албатта,—деди От,—гапларинг тўғри,
Сен борки, бу уйга киролмас ўғри.
Аммо агарда ер ҳайдамасам мен —
Бунда нимани ҳам қўриқлардинг сен?»

УККИ ВА ЭШАК

Кўр Эшак йўлидан қолди адашиб,
(Олсроқ сафарга чиққанди шошиб)
Тунда чангалзорга кирволиб, қаранг—
Қаёққа юришин билолмай гаранг.
Кўзи очиққа ҳам ташвиш етарди,
Ҳайриятки, унга Укки учради.
Шу замон Эшакни бошлади йўлга,
Маълум—тунда ўткир Уккининг кўзи,
Қаерда чуқур бор, қаерда тўнка—
Бемалол кўрарди гўё—кундузи.
Текис йўлга чиқиб олишди саҳар,
Бундай йўлбошчидан ажралиш увол,
Эшаквой қистади: «Менинг билан қол,
Бирга кенг дунёни қиламиз сафар».
Керилиб Эшакка минволди Укки
Ва йўлга тушдилар улар шод-хуррам.
Аммо гап шуки—
Қуёш чиқса Укки кўрмасди сира.
Лекин Уккимиз ҳам эди кўп ўжар,
Тинмасдан Эшакка маслаҳат берар:
«Эҳтиёт бўл!»—дерди.—Унга бөр ботқоқ!»
Ботқоқ йўқ эди-я, чап—ундан чатоқ,
«Чапроққа юр дедим, янаям чапроқ!»
Ва икков гуп этиб жарга қулади.
Йўлбошчинг кўр бўлса — шундай бўлади.

ИЛОН

Худодан ёлбориб сўради Илон—
Булбулнинг овозин қилгил,— деб,— инъом.
«Йўқса ёруғ дунё мен учун ҳаром,
Негаки, мен пайдо бўлсам ҳар қачон—
Занфроқ жонзодлар қочади чунон,
Зўрроғидан аранг сақлагайман жон.
Бас, бундай ҳаётдан росаям тўйдим,
Кошкийди, булбулдек сайрагандайдим—
Урмон жонзодларин солиб ҳайратга
Сазовор бўлардим иззат-ҳурматга,
Тўрга олишарди даврада мени».
Худо инobatга олиб арзини
Совуқ вишиллашдан қутулди Илон,
Ҳамда шу замон—
Баланд бир дарахтга ошнён қуриб,
Сайради булбулдек у «чаҳ-чаҳ» уриб.
Гала қуш дарахтга қўндю, шу он—
Қўшиқчини кўргач, қочди ҳар томон,
Бундай совуқ туркча чидар эди ким?
«Наҳотки ёқмаса менинг товушим?»—
Дея сўраб қолди ўпкалаб Илон.
«Йўғ-е,—деди Майна,—ёқимли бирам,
Булбулдан, албатта, эмасдирсан кам,
Лекин холис туриб ростини айтсам—
Юраклар ёрилди нишингни кўриб,
Сен билан ёнма-ён бақамти туриб—
Қўшигингни тинглаш—жудаям даҳшат,
Майли, куйлагину узоқдан фақат».

БУРИ БИЛАН МУШУК

Урмондан қишлоққа ҳаллослаб чопиб
Кириб келди бир кун очофат Бўри.
Меҳмон бўлиб эмас—бир паноҳ топиб—
Узин қутқармаса—қурийди шўри.
Орқадан овчилар този қувдириб
Бўрининг жонини олишди роса.
Кошкийди биронта эшикка кириб
Қўздак ёйиб бўлиб жонин сақласа.
Аммо дарвозалар бариси қулфлоқ,
Бўривой ҳар томон аланглаб шу чоқ—
Кўзи тушди девор узра Мушукка,
Бошлади шу замон ялинишликка:
«Мушукжон, жон дўстим, айта қол тезроқ
Бунда деҳқонлардан ким раҳмдилроқ?
Ху, қувиб келяпти кўп овчи, този,
Мени душманлардан яширсин ҳозир».
«Ун-ай бўлса, тезроқ Степанга чоп,
Кўп раҳмдил одам»,—дер Мушук шу топ.
«Йўғ-е, чанг солганман унинг қўйига».
«Балки қўяр сени Демьян уйига?»
«Қўрқаманки, қасдин олар у мenden,
Тортиб кетган эдим эчкисин зимдан».
«Трофимга бор-чи?»—«Худо сақласин
Баҳорда егандим унинг тўқлисин».
«Аҳволинг чатоқ-ку... Эҳтимол Клим...»
«Оҳ, дўстим, бузоғин қилганман тилим...»

«Уҳ-ҳў, ишинг беш-ку, қара-я, қуда—
Сен бутун қишлоқни тузлабсан жуда.
Мени яширсин деб чекма оҳу-воҳ,
Бунда тополмайсан ўзинга паноҳ.
Барча ҳаракатинг кетар беҳуда.
Ўзингинг қилмишинг—ўзингдан кўргин,
Нима эккан бўлсанг—ўшани ўргин».

ШАЛОЛА ВА БУЛОҚ

Шалола қоядан тушар улуғвор,
Қўпириб, югуриб, ҳовлиқиб оқар,
Тоғ бағрида эса кичик Булоқ бор,
Шифоли суви бор, ҳаммага ёқар.
Бир кун Булоқ томон қараб Шалола—
Гердайиб дедик: «Тавба, бу не гап
Мен—улуғ, сен эса митти бир бола,
Лекин сенга қўноқ кўп келар, ажаб,
Ажаб эмас; мени кўргали келса,
Ва танг қолса тошиб оқишларимдан.
Салқин соҳилимда юргани келса,
Завқ олса тошларни чақишларимдан...
Лекин менга эмас, сенга келишар,
Сабаби нимади?»

Булоқ ҳам дарҳол:
«Даволанмоқ учун менга келишар!»
Деб аста шариллаб оқди бемалол.

ҚҰЙЧИВОН

Савва деган қўйчивон бойнинг қўйин боқарди,
Бирдан камайиб кетди қўйларининг туёғи.
Ингитимиз кўп хафа, тушиб қошу қовоғи,
Қимки унга дуч келса—достон бўларди дарди.
Жуда очофат бўри бўлган эканмиш пайдо—
Қўрага яқин жойда.
Қўйларини қийратиб, нуқул тортиб кетармиш,
Шартта тишлаб, бўғизлаб, ортга ортиб кетармиш.
Одамлар ачинишар: «Бўри, ахир—бўри-да,
Қўй деганнинг шўри-да».
Ҳамма оёққа турган, бўри йўлин пойлайди,
Лекин ғалати жуда:
Савванинг қозонида—
Гоҳи биқин, гоҳида калла-поча қайнайди.
(Аслида ошпаз эди, қўли эгрелиги-чун
Қишлоққа бўлиб қувғун
Қилинганди подачи,
Овқатнинг мазасини билар эди у пича...)
Бўрини қарғай-қарғай, изларди бутун қишлоқ,
Тўқай титиб чиқибди, топилмас изи бироқ.
Дўстлар, бўлмай овора, ўйлаб кўринлар бир оз:
Қўйини еган — қўйчивон, бўри — баҳона холос.

ОЛМАХОН

Қишлоқда, байрам чоғи,
Бойнинг катта равоғи—
Олдида тўпланганди бир тўп оломон.
Жуда қизиқ томоша:—
Ғилдирак ичра шоша—
Югурарди Олмаҳон.
Енидаги қайиндан кузатар Қизилиштон.
Айланарди ғилдирак,
Олмаҳон-чи, пилдираб
Чопарди, оёқлари кўзга ташланар элас.
Думлари патак-патак,
Тиним билмасди бирпас.
«Менга қара, қадрдон,—
Дер унга Қизилиштон,—
Мумкин бўлса, айт-чи сан —
Бу ерда на қиляпсан?»
«Менинг азиз дўстгинам,
Ишларим кўпки бирам,
Мен—чопарман боёнда,
Емоқ-чмоқ қаёнда,
Ҳатто нафас ростлашга ҳам йўқ фурсат»
Ва Олмаҳон кетди яна югуриб.
Ҳа-я,—дер Қизилиштон—
Қанотин қоқа туриб—
Меҳнатинг менга аён,
Минг югур, бир жойда турибсан фақат».

СИЧҚОНЛАР

«Вой, синглим, фалокат!—дея кемада
Шеригига қараб чийиллар Сичқон.—
Кема тешик экан, аҳвол кўп ёмон,
Сув-чи, тагхонани босди чамамда.
Роса бурнимгача кўмди-я, паққос.
(Аслида панжаси ҳўл бўлган холос).
Ажабо, даргамиз мастми ё гаранг,
Сувбонлари ялқов, қимирлар аранг.
Ҳеч қандай тартиб йўқ, хулласи калом,
Кема сув остига кетяпти тамо!м
Бақриб ҳаммани қилдим мен огоҳ,
Қайси гўрда, ҳеч ким солмайди қулоқ.
Тарқатган эмишман бўлмағур гаплар,
Ишонмасанг гар—
Бориб тагхонани кўриб келгин бир,
Кема ҳали замон чўкади охир!
Сингилжон, бекорга бўлмайлик ҳалоқ,
Қимирла тезроқ,—
Бу тешик кемадан сакрайлик бирга,
Кўпам узоқмасдир, етармиз ерга!»
Сувга сакрар шу зайл икки шошқалоқ
Ғарқ бўлди бироқ.
Дарға-чи, кўрсатиб ажиб маҳорат,
Кема манзилига етди саломат.
Туғилиши мумкин ҳақиқий савол:
Кема тешигидан кирганмиди сув?
Қирувди ва лекин тўсилган дарҳол:
Қолган гаплар эса—бекорчи шов-шув.

ТУЛКИ

Қаҳратон қиш чоғида,
Қишлоқ яқинроғида,
Саҳар пайти ўйиқдан Тулки келиб ичдя сув.
Ўзининг янглишими,
Ё тақдирнинг ишими,
Ҳарқалай думин учи тўнгиб музда қолди-ку.
Айтгулик бало эмас,
Қаттиқроқ силтанса, бас,
Балодан қутуларди шу пайт нечоғлиқ осон,
Қоларди озроқ туки,
Етиб оларди Тулки—
Одамлар уйғонгунча ўзин уйига омон.
Лекин қиярми кўзи?
Дум десанг—думдек ўзи;
Серпар, юмшоқ, нақ олтин!.. Уйлар: кутмоқ яхшироқ,
Уйқуда-ку ҳали эл!
Балки эсар илиқ ел.
Муз эриб, думим бўшар, доғсиз кетмак яхшироқ...
Тулки кутмоқда ҳануз,
Баттарроқ тўнғмоқда муз,
Қарасаки, тонг отиб, эл аста қўзғалмоқда.
Чора топмас нотавон,
Ўзини урар ҳарён,
Лекин думи ажралмас, ёпишгунча қолмоқда.
Ариб Тулкининг шўри,
Кўриниб қолди Бўри.
«Азиз дўст! Отажон!—дёр Тулки,—ўламан, қутқар!
Бўри дўхтади шу зум,

Ғажилиб узилди дум.
Бўриларда шундоқ — жўн қутқариш усули бор,
Тентагим думсиз қолди,
Тез дўинга йўл солди,
Хайрият, шилинмади терим, деб Тулки хушвақт.

Уйлайманки, бу масал маъноси жуда аён;
Озроқ тукдан воз кечиб, Тулки гар ўша замон
Кетсайди, думсиз қолмас, ҳам бўлмас эди бадбахт!

ИККИ БОЛА

«Сенюша, бошланмай туриб ҳали дарс,
Юр боққа,
Чўнтагимиз тўлсин ёнғоққа!»
«Қўй, Федя, ёнғоққа бўйнимиз етмас,
Биласан-ку, дарахтлар баланд,
Иккаламиз уриниб ҳарчанд
Чиқолмасдан овора бўлиб,
Қўйнимиз пуч ёнғоққа тўлиб
Қайтмайлик-да, ахир, ўртоқжон!»
«Эй, қўйсанг-чи, бу — жуда осон,
Куч етмаса—калангни ишлат:
Сен тагимдан кўтариб фақат
Чиқарсанг бас дастдаги шохга,
Тўйдираман роса ёнғоққа».
Боққа қараб чопишди дўстлар,
Сеня ёрдам йўлини кўзлар,
Кучаниб, чираниб, ботганча терга
Чиқарди дўстини баландроқ ерга.
Федявой чиқволяб қараса: эҳ-ҳе—
Ёнғоқ демаганинг—сен ею-мен е.
Хоҳ тўлдир чўятакни, хоҳ ур курсоққа,
Етиб ортар ҳатто ўртоққа.
Лекин бундан Сеняга не наф,
У бечора дастда ялар лаб.
Федявой тезда қовшиб ёнғоқни—
Дўстига яшиларди қуруқ пўчоқни...

Бор дунёда шунақалар ҳам,
Дўсти ёрлар беришиб ёрдам
Қўтарилса юқориоққа,
Сўнг уларни олмас пўчоққа.

КАККУ ВА ХУРОЗ

«Қандай сайрайсан, Хуроз,
Савлатдор, жаранг овоз!»
«Сен-чи, эркам Каккужон,
Сайрашинг чўзиқ, равон,
Урмонда қўшиқчи йўқ сендай ёқимтой ва сөз!»
«Сени, қўшним, ўлгунча эшитишга тайёрман!»
Тусатдан, сулугинам,
Сайрамай қолсанг бир дам,
Тилай агар, тоқатим тоқ, кутаман!
Бошлай қолса экан деб, қонлар ютаман...
Қайдан бу хилда овоз?
Бундай оҳанг қайда бор?
Сиф, мулойим, жарангдор...
Ҳа, наслингиз шундоқроқ; ўзи миттигина қуш,
Лекин сайраган чоғда ип эшолмас булбуд ҳам!»
«Қуллуқ, қўшни, кўнглим хуш,
Агар чин дилдан айтсам,
Сен жаннат қушчасидан сайрайсан ёқимлироқ,
Эшитганлар ҳаммаси шундай мақташар иноқ».
Қайдандир учиб келган Чумчуқ деди шу замон:
«Дўстлар, бир-бирингизни мақтагн то бўғилгунча,
Лекин куйингиз ёмон!»

Гуноҳдан жиндак қўрқмай, уилмай Какку нечун—
Хурозни мақтар бунча?
Хуроз олдин Каккуни хўп мақтагани учун!

Шу фаросат билан мабодо
Юртингда оорин ҳукмини—
Хонавайрон этиб юртини,
Одамларин қиларди гадо.
Қилмаганчун хизматин бажо—
Кўрдик унга жаннатни раво.

Дуч келди менга ҳам судда бир ҳакам,
Жаннатга тушини аниқ унинг ҳам!

МАНСАБДОР

Қадимда қайси бир мансабдор тўра
Тарк этиб шоҳона ўрнин бир йўла—
Плутон¹ мулкига бўлмиш равона,
Қисқаси—ўлибди, тўлиб паймона.
Мункарнакирлар ҳам келишиб шу чоқ
Намойи—аъмолдан бошлашди сўроқ:—
«Қаерда туғилдинг? Бўлган эдинг ким?»
«Эронлик, ҳокими вилоят эрдим,
Аммо дардман бўлиб тириклигимда
Вилоятни тутмай ўзим илкимда—
Мирзамга топширган эдим бор ишни».
«Ўзинг не қилардинг?»—«Билмай ташвицини—
Еб, ичиб, роҳатда умр ўтказардим,
Тутган қоғозига муҳр босардим».
«Унга жаннатдан жой этилсин ато!»
«И-е, адолатдан эмас бу—хато!»—
Дея Меркурийдан² чиқди зўр садо.
«Эҳ, укажон,—дер унга Эак³.—
Ростин айтсам, хомсан-да, жиндак.
Ахир ўзинг бундоқ ўйлаб боқ:
Бу мансабдор—қип-қизил аҳмоқ.

¹ Плутон—ер ости худоси (Рим мифи).

² Меркурий—савдо-содиқ худоси (Рим мифи).

³ Эак—Зевснинг ўғли, ер ости мулкининг ҳакам-
ларидан бири. (Юнон мифи).

Узи кела қолсин менинг ёнимга,
Шундай дея айтгин, отажонимга.
Бу ерга келиши унга ўнғайроқ,
Аммо мен — кийимсиз ва яланг оёқ
Юрсам кучада—
Уят-да жуда».

УЯТЧАН ҚИМОРБОЗ

Нима ҳам бўлди-ю, қаранг, бир замон
Йўлим тушиб қолди майхона томон.
Ҳавас қилгундайин бунда нима бор,
Фақат хийлагина қизиган қимор.
Ҳаммадан абжирроқ бир бўйдор йигит,
Башанг, яккакифт,
Чапанликда унга тенг келмас биров,
Довюраклик билан тикар эди дов.
Тўсатданки, унинг аҳволига вой:
Евкда борикки бериб қўйдим бой.
Ютқизгач, минг бора ичса-да қасам,
Шериклари қарзга кўнмас сира ҳам.
Жиғибийрон бўлиб бизнинг бечора,
Эгнида кафтанин тикди, на чора.
Лекин омад кулиб боқмади унга,
Ўтмай бир фурсат—
Ички кийимида қолди у фақат.
Худди даладаги яланғоч тўнка.
Шу пайт келиб қолди уйдан чопар
Ва етказди унга шум хабар:
«Улим тўшагида ётибди отанг,
Ҳоли жуда танг.
Видолашиб қолсам, дейди сен билан
Ётиб бораркансан ёнига тездан».
«Бориб айтгин,—деди бизнинг қиморбоз,—
Бу ерда бой бериб қўйдим мен оз-моз».

МУНДАРИЖА

*Қарға билан Тулки. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	11
Машшоқлар. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	13
Қарға ва Товуқ. <i>Ойбек таржимаси</i>	14
Қутича. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	16
Қурбақа ва Ҳукиз. <i>Миртемир таржимаси</i>	18
*Кув танлар қиз. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	20
Бўри ва Қўзичоқ. <i>Чўлпон таржимаси</i>	23
*Читтак. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	25
*Эшак. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	27
Маймун ва Қўзойнак. <i>Ш. Саъдулла таржимаси</i>	29
*Уч хотинлик. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	30
*Шунқор ва Товуқлар. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	32
*Бочка. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	34
Итхонага кирган Бўри. <i>Ш. Саъдулла таржимаси</i>	36
*Тулки ва Сугур. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	38
Пўловчилар ва Итлар. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	39
Ниначи ва Чумоли. <i>Миртемир таржимаси</i>	40
Елғончи. <i>Ш. Саъдулла таржимаси</i>	42
Овдаги Қуён. <i>Т. Тўла таржимаси</i>	45
*Чўртан балиқ ва Мушук. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	46
Бўри ва Какку. <i>Миртемир таржимаси</i>	48
Хўроз ва Инжу донаси. <i>Миртемир таржимаси</i>	50
Деҳқон билан Қарол. <i>Уйғун таржимаси</i>	51
*Қарғача. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	53
*Фил — вилоят ҳокими. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	55
Эшак ва Булбул. <i>Чустий таржимаси</i>	57

*Пулдор билан Этикдўз. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	59
*Фалокат босган Деҳқон. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	62
Фил ва Лайча. <i>Ф. Ғилом таржимаси</i>	64
Мушук ва Ошпаз. <i>Ш. Саъдулла таржимаси</i>	65
*Ғозлар. <i>Миртемир таржимаси</i>	67
*Чўчка. <i>Н. Муҳаммадиев таржимаси</i>	69
*Қвартет. <i>Ш. Саъдулла таржимаси</i>	70
Япроқлар ва Илдизлар. <i>Ойбек таржимаси</i>	72
*Бўри билан Тулки. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	74
Варрак. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	75
Оққуш, Чўртан балиқ ва Қисқичбақа. <i>С. Абдуқаҳҳор таржимаси</i>	76
*Майна. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	77
*Дарвеш ва Айнқ. <i>Миртемир таржимаси</i>	78
*Гуллар. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	81
*Деҳқон ва Қароқчи. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	83
*Синчков одам. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	84
*Шер овда. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	85
Демьяннинг балиқ шўрваси. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	86
Заъва билан Қаптар. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	88
Тош билан Чувалчанг. <i>С. Абдуқаҳҳор таржимаси</i>	89
Кўзгу ва Майнун. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	90
*Деҳқон ва Ажал. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	91
*Соя ва Одам. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	93
*Шер билан Тулки. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	94
*Буҳут. <i>Миртемир таржимаси</i>	95
Туҳматчи ва Илон. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	96
*Омад ва Гадо. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	98
*Бақа ва Юпитер. <i>С. Аҳмад таржимаси</i>	100
*Шайтонга туҳмат. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	102
*Бўри ва Чўпонлар. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	104
*Какку ва Мусича. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	105
*Хатис ва Товуқ. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	107
*Икки бочка. <i>О. Қўчқорбеков таржимаси</i>	108
*Алкид. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	109
*Эшак ва Деҳқон. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	111
Бўри ва Турна. <i>Ш. Саъдулла таржимаси</i>	112
*Чумоли. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	113
Тулки ва Узум. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	114
*Деҳқон ва Илон. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	115
*Кўйлар ва Итлар. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	117
*Дафн маросими. <i>Отаёр таржимаси</i>	118

*Ношуд Айиқ. <i>М. Худойқулов таржимаси</i> . . .	119
*Тегирмончи. <i>М. Худойқулов таржимаси</i> . . .	120
Дуб дарахти ва Чўчқа. <i>Ойбек таржимаси</i> . . .	122
*Ургимчак ва Асалари. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	123
*Тулки ва Эшак. <i>Миртемир таржимаси</i>	125
*Пашша ва Болари. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	127
*Булбуллар. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	129
*Хасис. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	131
*Давлатманд ва Шоир. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	133
*Бўри билан Сичқонча. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	135
*Икки бадмаст. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	137
*Мушук ва Булбул. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	137
*Балиқлар рақси. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	140
*Қартайган Шер. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	142
*Шер, Ёввойи эчки ва Тулки. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	143
*Олмаҳон. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	145
*Какку ва Бургут. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	146
*Устаралар. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	147
*Қашшоқ бой. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	149
*Эшак. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	152
*Ит билан От. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	154
*Укки ва Эшак. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	155
*Илон. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	156
*Бўри билан Мушук. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	157
Шалола ва Булоқ. <i>Миртемир таржимаси</i>	159
*Қўйчивон. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	160
*Олмаҳон. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	161
*Сичқонлар. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	162
*Тулки. <i>Миртемир таржимаси</i>	163
Икки бола. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	165
Какку ва Хўроз. <i>Миртемир таржимаси</i>	167
*Мансабдор. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	168
*Уятчан қиморбоз. <i>М. Худойқулов таржимаси</i>	170

На узбекском языке

Иван Андреевич Крылов

БАСНИ

Перевод с издания изд-ва «Художественная литература», Москва, 1958 г.

Редактор К. Қодиров

Расмлар Ю. Габзалилов

Расмлар редактори А. Бобров

Техн. редактор Е. Поталова

Корректор Ш. Собирова

ИБ № 912

Босмахонага берилди 25.03.1980 й. Босишга рухсат этилди 6.10.1980 й. Формати 70×90^{1/2}. Босмахона қоғози № 1. Адабий гарнитура. Юқори босма. Шартли б. л. 6,43. Нашр л. 5,11. Ҷражи 20000. Заказ № 95. Баҳоси 65 т.

Ғафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти 700129, Ғавоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон ССР Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари Давлат Комитетининг Тошкент «Матбуот» полиграфия фабрикаси Бирлашмасининг 2-босмахонаси. Янгийул ш., Самарқанд кўчаси, 44.

*© Ғафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1980 (тарж).